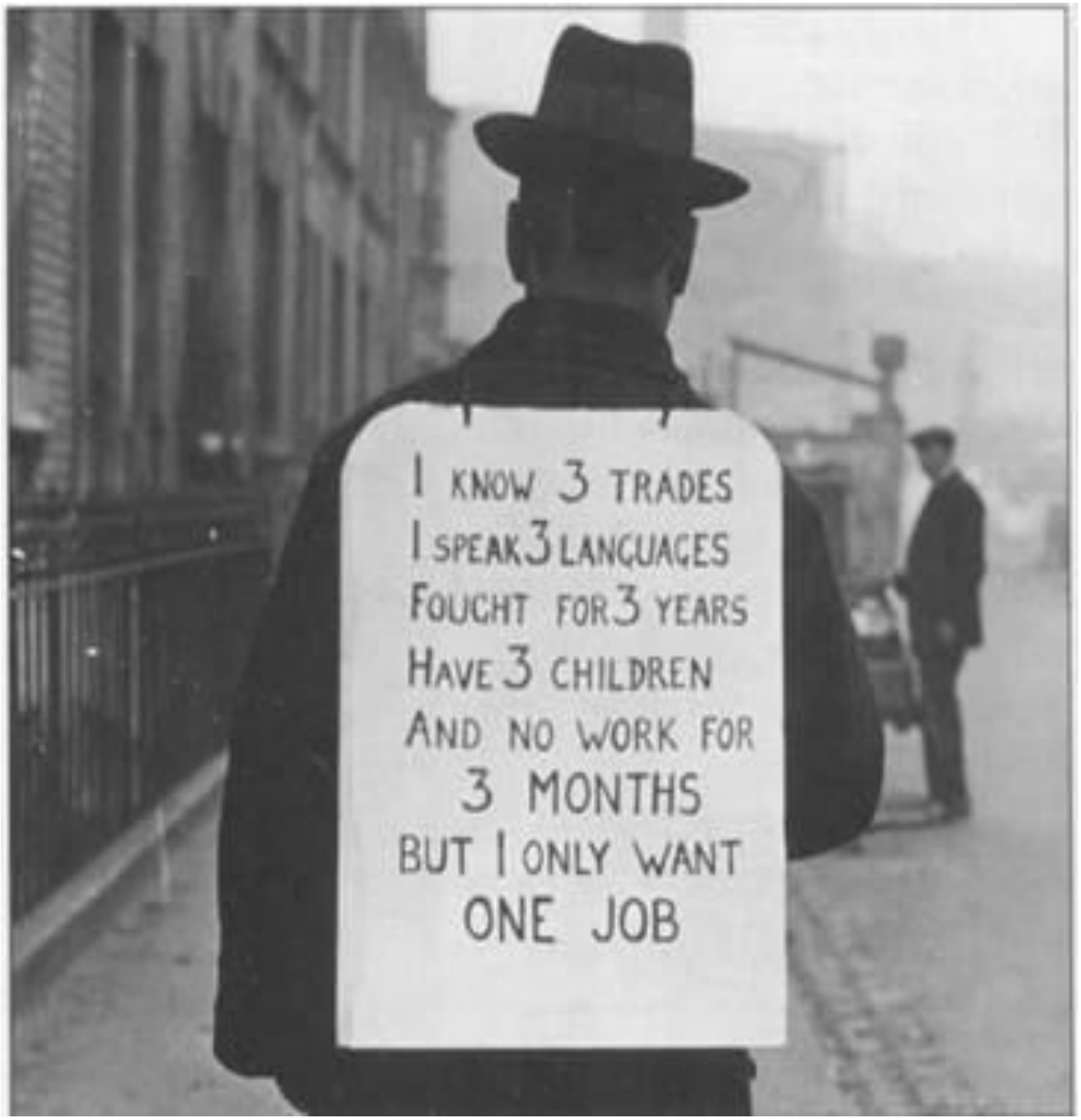
Επιβλέπων Καθηγητής: Τσακλόγλου Πάνος
Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Τσάκνης Νίκος

Οικονομικο Πανεπιστημιο Αθηνων

Θεωριες Ανεργιας Και Η Τρεχουσα Οικονομικη Κριση: Η Ελληνικη Περιπτωση

[Ακαδημαϊκό Έτος 2012-2013]

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΥΕΛΠΙΔΩΝ 47 & **ΛΕΥΚΑΔΟΣ** 33, **ΑΘΗΝΑ, Τ.Κ.** 113 62, **ΤΗΛ.** 210 8203642-5

FAX 210 8828655

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας: Θεωρίες Ανεργίας Και Η Τρέχουσα Οικονομική Κρίση: Η Ελληνική Περίπτωση

Επιβλέπων Καθηγητής: Τσακλόγλου Πάνος

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Τσάκνης Νίκος

Ακαδημαϊκό Έτος 2012-2013

Περιεχόμενα

Πρόλογος **5**

Θεωρίες Ανεργίας **6**

Μαρξιστική Θεωρία 6

Νεοκλασική Θεωρία 9

Η Κεϋνσιανή Επανάσταση 15

Η Εξέλιξη της Καμπύλης Φίλιπς 20

Μονεταρισμός 21

Η Θεωρία των Εντός και Εκτός Απασχόλησης 26

Η Τρέχουσα Ελληνική Οικονομική Κρίση **29**

Τα Χρόνια Πριν Τη Κρίση 29

Η Κρίση στην Ελλάδα 33

Η Ανεργία στην Ελλάδα 37

Επίλογος **45**

Βιβλιογραφία **47**

Ελληνόγλωσση 47

Ξενόγλωσση 48

Κατάλογος Σχημάτων και Πινάκων

Σχήμα 1……...……14

Σχημα 2……...……18

Σχήμα 3……...……21

Σχημα 4……...……23

Πινακας 1……31

Πίνακας 2……36

Πίνακας 3……...……39

Πίνακας 4……...….41

Πίνακας 5……42

Πρόλογος

Η ανεργία με τη εμφάνιση του καπιταλισμού αποτελεί μια ανοικτή πληγή για όλες τις οικονομίες του πλανήτη. Είναι ένα πρόβλημα με οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις. Οικονομικό επειδή αποτελεί αχρήστευση πολύτιμου πόρου. Η οικονομία χάνει σε πολύτιμα αγαθά και υπηρεσίες που θα μπορούσαν να είχαν παραχθεί από τους εργάτες, που τώρα είναι εκτός αγοράς εργασίας, και έτσι απαξιώνεται ανθρώπινο και φυσικό κεφάλαιο. Ουσιαστικά είναι σαν να ρίχνονταν στη θάλασσα μεγάλες ποσότητες εμπορευμάτων και να χάνονταν. Κοινωνικό και ανθρώπινο διότι η οικονομική δυσπραγία διαχέεται και επηρεάζει τις ζωές των ανθρώπων άλλοτε με ψυχολογικό τίμημα, καθώς μια απόλυση παράγει άγχος το οποίο πιθανόν να οδηγήσει σε ψυχικά τραύματα όπως η κατάθλιψη, και άλλοτε με κοινωνικό τίμημα, εφόσον μπορεί οδηγήσει στη φτώχεια και κατ' επέκταση να μειωθούν το προσδόκιμο ζωής και οι συνθήκες διαβίωσης. Για τους παραπάνω λόγους είναι σημαντικό να λυθεί το πρόβλημα της ανεργίας ειδικά αυτή τη στιγμή που η χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-2009 άφησε πίσω της υψηλή ανεργία και παρατεταμένη ύφεση.

Στο πρώτο μέρος του παρόντος κειμένου θα διατυπωθούν με χρονική σειρά οι σημαντικότερες θεωρίες όσον αφορά την ανεργία μέσα από τα γραπτά των κυριότερων εκπροσώπων τους. Θα γίνει μια ανάλυση στο τι υποστηρίζει κάθε θεωρία ότι την προκαλεί και πως μπορεί να αλλάξει αυτή η κατάσταση. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα παρουσιαστεί το ιστορικό της εισόδου της Ελλάδας στην ευρωζώνη, τα χρόνια της υιοθέτησης του ευρώ και έπειτα η περίοδος της κρίσης. Θα τεθούν ερωτήματα όπως τι φταίει για την ελληνική ανεργία. Γιατί η Ελλάδα ενώ τα πρώτα χρόνια του ευρώ είχε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, είχε και ταυτόχρονα υψηλή ανεργία; Γιατί στην Ελλάδα του 2012 περίπου ένας στους τέσσερεις πλέον είναι εκτός αγοράς εργασίας; Πως μπορεί να μειωθεί το ποσοστό ανεργίας που γονατίζει την ελληνική οικονομία; Αυτά και πολλά άλλα ερωτήματα θα εξεταστούν κάνοντας μια εφαρμογή των θεωριών ανεργίας στο ελληνικό παράδειγμα ώστε να βρεθεί η εξήγηση του φαινομένου.

Θεωρίες Ανεργίας

Μαρξιστική Θεωρία

Το 1818 στη Τριέρη, της τότε Πρωσικής Ρηνανίας και σημερινής Γερμανίας, γεννήθηκε μία από τις πιο επιβλητικές προσωπικότητες στις κοινωνικές επιστήμες και τη φιλοσοφία, ο Karl Heinrich Marx. Έχοντας ακολουθήσει νομικές και φιλοσοφικές σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου και της Ιέννης ασχολήθηκε με τη συγγραφή βιβλίων και δημοσιογραφικών άρθρων με σημαντικότερο έργο του *Το Κεφάλαιο* που εκδόθηκε το 1867 και επηρέασε όσο λίγα την οικονομική και κοινωνική εξέλιξη της ανθρωπότητας. Ο ίδιος καταγόταν από μια εύπορη και φιλελεύθερων ιδεών οικογένεια αλλά η ζωή του ήταν πολύ φτωχή και γεμάτη διωγμούς και συχνά αναγκαζόταν να μετακινηθεί από πόλη σε πόλη και από χώρα σε χώρα εξαιτίας των επαναστατικών γραπτών του που πήγαιναν κόντρα στο κατεστημένο. Ύστερα από πολλές κακουχίες πέθανε το 1883 στην Αγγλία, εκεί όπου ανέπτυξε μια δυνατή φιλία με τον Friedrich Engels με τον οποίο συνεργάστηκε περισσότερο από όλους. Αν και το διδακτορικό του δίπλωμα είχε ως θέμα τη Διαφορά της Δημοκρίτειας και Επικούρειας Φυσικής Φιλοσοφίας, ωστόσο ασχολήθηκε με θέματα και πέρα από αυτό, όπως είναι η κλασική οικονομική σκέψη των Adam Smith και David Ricardo, με την οποία ήλθε σε επαφή στο Λονδίνο, στο αναγνωστήριο του Βρετανικού Μουσείου.[1]

Στα κείμενά του ο Μαρξ κατακεραυνώνει το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα και επιτίθεται με σφοδρότητα στους κλασικούς οικονομολόγους που το υπερασπίστηκαν θεωρητικά, κυρίως στον Ρικάρντο, αν και έχει επηρεαστεί πάρα πολύ από εκείνον, μολονότι στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο αναγνωρίζει «…ότι η αστική τάξη στη μόλις εκατονταετή ταξική της κυριαρχία δημιούργησε παραγωγικές δυνάμεις πιο μαζικές και κολοσσιαίες από ό,τι όλες μαζί οι προηγούμενες γενιές.» (Marx & Engels, 1848, σελ. 29). Ωστόσο, ο Μαρξ θεωρούσε ότι ο καπιταλισμός ήταν καταδικασμένος αργά ή γρήγορα να αυτοκαταστραφεί. Η ίδια η φύση της παραγωγής θα οδηγούσε σε αποδιοργάνωση την οικονομική δραστηριότητα, σε κρίσεις και σε υφέσεις, και έτσι μέσα από την ίδια του τη πτώση θα εμφανιζόταν ο σοσιαλισμός, η μεταβατική περίοδος στην οποία θα δεσπόζει η δικτατορία του προλεταριάτου, της εργατικής τάξης που υποφέρει στα χέρια των καπιταλιστών. Μετά από αυτή θα κυριαρχούσε ο κομμουνισμός, η «αταξική» περίοδος όπου πλέον δεν υπάρχουν

[1] Για περισσότερα για τη ζωή του Μαρξ βλ. Berlin, 1939.

φτωχοί ή πλούσιοι και κάθε είδους διάκριση θα πάψει να υπάρχει, όλοι οι άνθρωποι θα είναι ίσοι και το κυριότερο όλοι μαζί θα αγωνίζονται για το καλύτερο απαλλαγμένοι από ανταγωνισμούς και εκμεταλλεύσεις (1848, σελ. 45).

Η μαρξιστική θεωρία εργασίας μπορεί να συνοψισθεί στο ότι η αξία ενός αγαθού είναι αποτέλεσμα της ποσότητας εργασίας που περιλαμβάνει σε χρονική διάρκεια, π.χ. ώρες, με βάση τους υπάρχοντες κοινωνικά κανονικούς όρους παραγωγής, δηλαδή την οργάνωση του εργοστασίου, την τεχνολογία και τον κοινωνικά μέσο βαθμό επιδεξιότητας και έντασης της εργασίας. Επίσης, περιλαμβάνει και έμμεση εργασία, δηλαδή όση εργασία έχει χρησιμοποιηθεί για την συντήρηση των μέσων παραγωγής και την συλλογή των πρώτων υλών. Για παράδειγμα, η ανακάλυψη διαμαντιών απαιτεί πάρα πολλές ώρες εργασίας και γι' αυτό και τα διαμάντια είναι ακριβότερα από τη ζάχαρη, της οποίας η παραγωγή διαρκεί λιγότερο. Σύμφωνα με τη θεωρία κάθε αγαθό έχει και ανταλλακτική αξία διότι η χρήση και η κατανάλωση του συνιστά μορφή πλούτου και έτσι μπορεί να αγοραστεί και να πωληθεί ελεύθερα στην αγορά (Marx & Engels, 1867, σελ. 27-29). Επομένως, η τιμή του αγαθού είναι η μέτρηση της αξίας της εργασίας.[2]

Κατά τον Μαρξ είναι απαραίτητο να διαχωριστούν οι έννοιες της εργατικής δύναμης και της εργασίας. Εργατική δύναμη ή ικανότητα για εργασία είναι το σύνολο των πνευματικών και φυσικών ικανοτήτων που έχει ο άνθρωπος και που χρησιμοποιεί όταν παράγει (1867, σελ. 117). Η εργατική δύναμη αντιμετωπίζεται σαν ένα εμπόρευμα διότι είναι αντικείμενο αγοραπωλησίας στην αγορά από τους κεφαλαιούχους και τους εργάτες και η τιμή της αντιστοιχεί στον εργατικό μισθό. Εργασία είναι η πραγματική χρησιμοποίηση των πνευματικών και φυσικών δυνάμεων του ατόμου δηλαδή η χρησιμοποίηση της εργατικής δύναμης. Η αξία της εργατικής δύναμης προσδιορίζεται από την αξία των εμπορευμάτων που είναι αναγκαία για τη συντήρηση του εργάτη και της οικογένειάς του (1867, σελ. 118).[3]

Ένα σημαντικό στοιχείο που αφορά την αξία είναι ότι κάθε αγαθό περιλαμβάνει και υπεραξία, δηλαδή την υφαρπαγή του κέρδους εκ μέρους του καπιταλιστή από τον παραπάνω χρόνο εργασίας του προλεταριάτου. Η υπεραξία αυτή προέρχεται από το ότι ο καπιταλιστής αγοράζει μέσω του μεταβλητού κεφαλαίου μονάδες εργασίας και τις συνδυάζει με το σταθερό του κεφάλαιο για να δημιουργήσει

[2] Για περισσότερα βλ. Marx & Engels, 1867, Part 1, Chapter 1 & 2.
[3] Αναλυτικότερα βλ. Marx & Engels, 1867, Part II, Chapter 6.

αξία σε ένα αγαθό. Όμως, στόχος του κεφαλαιούχου είναι να αποκτήσει κέρδος δηλαδή να εισπράξει μεγαλύτερη αξία από όση πλήρωσε αμείβοντας τους εργάτες μόνο με τα απαραίτητα μέσα για να επιβιώσουν. Έτσι, καρπώνεται αυτόν τον επιπλέον χρόνο που αποτελεί την υπεραξία. Για παράδειγμα, έστω ότι για να κατασκευαστεί ένα έπιπλο χρειάζεται 1 εργάσιμη ημέρα ή αλλιώς 12 ώρες. Ο εργάτης αμείβεται για τις 8 ώρες που έχει δουλέψει εφόσον τόσο του είναι απαραίτητο και οι υπόλοιπες 4 ώρες εισπράττονται από τον κεφαλαιούχο ως υπεραξία (1867, σελ. 131). Ο Μαρξ κάνει διαχωρισμό μεταξύ της απόλυτης και της σχετικής υπεραξίας. Ως απόλυτη υπεραξία λογίζεται η επιπλέον υπεραξία από την επιμήκυνση της εργατικής μέρας και σχετική η παραγόμενη από τη περικοπή της απαραίτητης εργασίας.[4]

Οι κεφαλαιούχοι επιδιώκουν να συσσωρεύσουν κεφάλαιο μέσω του κέρδους, δηλαδή της χρηματικής έκφρασης της υπεραξίας. Ως συσσώρευση κεφαλαίου εννοείται η διαδικασία αύξησής του, σταθερού και μεταβλητού. Αυτό σημαίνει χρησιμοποίηση των κερδών από τους επιχειρηματίες για αγορά μηχανημάτων, πρώτων υλών και προσλήψεις εργατών που σε συνδυασμό με το σταθερό κεφάλαιο θα εργαστούν για την αύξηση της παραγωγής. Η επιβίωση του κεφαλαιούχου, όμως, εξαρτάται από αυτό και προϋποθέτει όχι μόνο τη διατήρησή του κεφαλαίου του αλλά και την αύξησή του αλλιώς είναι καταδικασμένος σε οικονομικό αφανισμό. Η όλη διαδικασία περιγράφεται από τον Μαρξ σαν ένας πόλεμος με τους κεφαλαιούχους στρατηγούς και τους εργάτες αναλώσιμους στρατιώτες (1867, σελ. 225).

Αυτή η διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου μπορεί να οδηγήσει σε ανεργία τους εργάτες. Ο Μαρξ σε αυτό το σημείο συμφωνούσε με το Ντέιβιντ Ρικάρντο σχετικά με την ύπαρξη τεχνολογικής ανεργίας όπου το εργατικό δυναμικό μένει άνεργο λόγω μιας τεχνολογικής μεταβολής των μηχανημάτων που πλέον απαιτούν λιγότερους εργάτες. Όταν ο κεφαλαιούχος επιδιώκει με κάθε μέσο την απόκτηση κέρδους, εφόσον θέλει να επικρατήσει των αντιπάλων του, μπορεί να το καταφέρει μειώνοντας το κόστος της παραγωγής με καινούργια μηχανήματα. Η νέα τεχνολογία ωθεί τους ανθρώπους εκτός εργασίας οι οποίοι είτε παραμένουν εκεί για μεγάλα χρονικά διαστήματα είτε εργάζονται για λιγότερα χρήματα (1867, σελ. 270).[5]

Παρ' όλα αυτά, είναι εύλογο το ερώτημα γιατί μακροχρόνια δεν αλλάζει αυτή η κατάσταση και η αδικία που μόλις περιγράφτηκε να αποκατασταθεί. Γιατί δεν

[4] Για περισσότερα πάνω στην έννοια της υπεραξίας βλ. Marx & Engels, 1867, Parts 3, 4 & 5.
[5] Για περισσότερα βλ. Marx & Engels, 1867, Part 4, Chapter 15.

μπορεί να διεκδικήσει το μέρος του μισθού που χάνει ο εργάτης; Ο Μαρξ απαντά ότι οι κεφαλαιούχοι διαθέτουν ισχυρότερη διαπραγματευτική δύναμη επειδή κατέχουν τα μέσα παραγωγής σε μια κοινωνία και μπορούν να επηρεάσουν τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Επιπλέον, λόγω των παραπάνω έχει δημιουργηθεί ένας εφεδρικός στρατός ανέργων από την τεχνολογική ανάπτυξη και έτσι η προσφορά εργασίας θα είναι πάντοτε μεγαλύτερη από τη ζήτηση με αποτέλεσμα το ύψος του μισθού να καθηλώνεται στο ελάχιστο δυνατό επίπεδο (1867, σελ. 314).

Εκείνη την εποχή που γράφει ο Μαρξ ας θυμηθούμε, όπως μας πληροφορεί ο ίδιος, ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ελάχιστα αν όχι αμελητέα. Μικρά παιδιά ακόμα και 10 χρονών αναγκάζονται να δουλεύουν ακατάπαυστα. Η εργάσιμη ημέρα τότε στα εργοστάσια και στα ορυχεία είχε μεγάλη διάρκεια, συχνά έφτανε και τις 15 ώρες, την ώρα που τα μεροκάματα ήταν μόλις και μετά βίας όσο χρειάζονταν οι εργάτες για να επιβιώσουν. Το ποσοστό φτώχειας πλησίαζε τη πλειονότητα του πληθυσμού και σε πολλά μέρη του κόσμου, όπως η Αμερική, η χρήση δούλων ήταν κάτι το φυσιολογικό και απαραίτητο για να παραχθούν τα προϊόντα, συχνά σε απάνθρωπες συνθήκες και χωρίς απολύτως κανένα εργατικό δικαίωμα.[6]

Το σύστημα του καπιταλισμού, όπως το ερμήνευσε ο Μαρξ, στηρίζεται στην απλή λογική ότι όλα γίνονται για το κέρδος και αυτό αποκτάται μέσω της υπεραξίας της εργασίας. Όμως, είναι γεγονός ότι σε αυτήν την οικονομία το κέρδος όλο και μειώνεται οδηγώντας σε αλλεπάλληλες κρίσεις το σύστημα και τελικά στη πτώση του. Παρ' όλη τη θαυμάσια προφητική ικανότητα του μοντέλου παρουσιάζονται πολλές επικρίσεις που έχουν να κάνουν κυρίως με το κομμάτι της θεωρίας της αξίας. Ένα νέο ρεύμα που αναδύθηκε λίγο μετά το Μαρξ επιτέθηκε σφοδρά στην θεωρία αυτή με αποτέλεσμα τη περιθωριοποίησή της. Σύμφωνα με τη νέα θεωρία των Νεοκλασικών η αξία των αγαθών δεν καθορίζεται από τη εργασία αλλά από τη προσφορά και τη ζήτηση όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

Νεοκλασική Θεωρία

Η Νεοκλασική Οικονομική Σχολή μεσουράνησε στην οικονομική σκέψη από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τις αρχές του 20ου. Θεμελιωτής της σχολής αυτής θεωρείται ο Alfred Marshall ενώ εξέχουσα θέση κατέχουν και οι Francis Edgeworth, Irving Fischer, Knut Wicksell και John Hicks. Κύρια χαρακτηριστικά της σχολής

[6] Αναλυτικότερα βλ. Marx & Engels, 1867, Part 2, Chapter 10.

είναι η συστηματική χρήση των μαθηματικών και γενικά εκείνων των επιστημονικών εργαλείων που είχαν χρησιμοποιηθεί με επιτυχία μέχρι τότε στις φυσικές επιστήμες.[7] Επίσης, είναι εμφανής η παρουσία αρκετών στοιχείων της κλασικής παράδοσης, όμως στο σύνολό τους τα μέλη της σχολής αυτής απεμπολούν το πνεύμα των κλασικών για να δημιουργήσουν κάτι εντελώς πρωτότυπο. Μολονότι ασχολήθηκαν εκτεταμένα με πολλά προβλήματα της οικονομικής και έλυσαν αρκετά, μόνον οι William Beveridge[8] και Arthur Pigou ασχολήθηκαν συστηματικά στη βιβλιογραφία τους για να ερμηνεύσουν την ανεργία ενώ οι υπόλοιποι αποσπασματικά και μόνο.[9]

Οι κοινωνικοί επιστήμονες της εποχής επηρεάζονται αρκετά από το κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον στο οποίο ζουν. Τότε, η δεύτερη βιομηχανική επανάσταση είναι στο απόγειό της. Εργάτες από την ύπαιθρο σιγά-σιγά μετακινούνται προς τις αστικές περιοχές σε αναζήτηση καλύτερης διαβίωσης. Η παραγωγή, πλέον, είναι μεγαλύτερη, η ανάπτυξη είναι ταχύτατη και η απασχόληση σε γενικές γραμμές αρχίζει να σταθεροποιείται. Ωστόσο, με την εδραίωση του καπιταλισμού το ποσοστό της φτώχειας έχει αυξηθεί και οι κοινωνικές αναταραχές γίνονται όλο και πιο συχνές οξύνοντας τις αντιθέσεις μεταξύ του πληθυσμού. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες οι νεοκλασικοί μοιάζουν να ενδιαφέρονται περισσότερο να υπολογίσουν τις συνέπειες της ανεργίας και να προτείνουν πολιτικές για την άμβλυνσή της παρά να ανακαλύψουν τι την προκαλεί, να βρουν τα βαθύτερα αίτιά της.[10]

Το νεοκλασικό υπόδειγμα ανεργίας θεμελιώθηκε από τον Άρθουρ Πιγκού, καθηγητή στην έδρα της Πολιτικής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ, ο οποίος στα 2 βιβλία του *Unemployment* και *The Theory of Unemployment* υποστηρίζει ότι η ανεργία είναι αποτέλεσμα μιας προσωρινής διαταραχής που απομακρύνει το επίπεδο της απασχόλησης από τη κατάσταση ισορροπίας του που ορίζεται σαν το σημείο τομής της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας. Ο μισθός είναι ίσος με την αξία του οριακού προϊόντος της εργασίας, δηλαδή την αξία ενός επιπλέον προϊόντος που παράγει η εργασία, αλλά απορρίπτει κατηγορηματικά, σε αντίθεση με τους άλλους νεοκλασικούς, ότι η προσφορά εργασίας προκύπτει από την

[7] Για περισσότερα πάνω στη μεθοδολογία των νεοκλασικών οικονομολόγων βλ. Δρακόπουλος & Καραγιάννης, 2003, σελ. 231.

[8] Αν και αργότερα με τη εμφάνιση του Κεϋνσιανισμού ο Μπέβεριτζ άλλαξε στρατόπεδο και μετατράπηκε σε έναν από τους κύριους πρεσβευτές του.

[9] Για περισσότερα πάνω στην ιστορία της νεοκλασικής οικονομικής σκέψης βλ. Hennings, 1990.

[10] Για περισσότερα πάνω στην ιστορία της εποχής βλ. Tipton & Aldrich, 1987, Chapters 1 & 3.

οριακή δυσαρέσκεια της εργασίας, δηλαδή οποιοσδήποτε λόγος ώστε κάποιος να μην προσφέρει εργασία για ένα ημερομίσθιο που θα του προσπόριζε χρησιμότητα κάτω από ένα επίπεδο.

Μια τέτοια διαταραχή ανισορροπίας μπορεί να αποδοθεί στους επιχειρηματικούς κύκλους, όπου η δραστηριότητα δεν είναι ποτέ σταθερή αλλά εμφανίζει διακυμάνσεις. Κατά τον Πιγκού άνεργο είναι εκείνο το άτομο που δεν εργάζεται αλλά επιθυμεί να εργαστεί. Άρα, για εκείνον αποκλείονται όσοι δεν μπορούν να εργαστούν λόγω γήρατος ή ασθενείας, οι έγγαμες γυναίκες και οι αδρανείς από επιλογή (Pigou, 1913, σελ. 14-15). Αυτή η επιλογή του ανθρώπου, ως άτομο ορθολογικό, μεταξύ σχόλης και εργασίας θα καθοριστεί από το επίπεδο του μισθού που κερδίζεται από την εργασία, τις ημέρες της εργασίας και την υγεία του. Επίσης, η ποσότητα της ανεργίας, U, ορίζεται ως το εργατικό δυναμικό, A, μείον τη ποσότητα που ζητείται για εργασία, E, συν τον αριθμό των κενών θέσεων, V, δηλαδή U = A – E + V (Pigou, 1933, σελ. 10).

Ωστόσο, ο καθορισμός της ανεργίας για το σύνολο των νεοκλασικών δεν είναι σημαντικό ζήτημα. Σημαντικό ζήτημα, όπως προαναφέρθηκε, είναι οι συνέπειες που γεννά η ανεργία. Την απόκλιση από την πλήρη απασχόληση την θεωρούν δεδομένη λόγω των επιχειρηματικών κύκλων. Πρώτη, και πιο προφανής συνέπεια, είναι η απώλεια μισθών τους οποίους οι άνεργοι δεν μπορούν να υποκαταστήσουν. Οι άνθρωποι δεν είναι προνοητικοί και σε περιόδους ύφεσης δεν έχουν αρκετό εισόδημα παρά μόνο τα πενιχρά επιδόματα ανεργίας τα οποία λαμβάνουν από τα κρατικά ταμεία. Επίσης, είναι η απώλεια ικανοτήτων, αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης από την παρατεταμένη περίοδο εκτός εργασίας με αποτέλεσμα, όταν επανενταχθούν στην αγορά, την χαμηλή παραγωγικότητα λόγω του πεσμένου ηθικού. Επιπλέον, είναι η απώλεια σε προσφορά προϊόντων και υπηρεσιών που ειδάλλως θα μπορούσαν να είχαν παραχθεί.[11]

Στο κυρίως θέμα του τι προκαλεί τον κύριο όγκο της ανεργίας ο Πιγκού απαντά ότι υπεύθυνος είναι ένας αριθμός αιτιών που δρουν το ένα εναντίον του άλλου με ένα ιδιαίτερο τρόπο, ότι η ανεργία προκαλείται από το κακό ταίριασμα μεταξύ του μισθού που θέλουν οι εργάτες και της ζήτησης εργασίας. Άρα, εάν μπορούσαμε να επηρεάσουμε την ανεργία δεν θα το κάναμε μόνο μέσω του μισθού ή

[11] Για περισσότερα πάνω στο κόστος της ανεργίας βλ. Pigou, 1913, Chapter III και Pigou, 1933, Part I, Chapter III.

της ζήτησης αλλά μέσω και των 2, διότι η αγορά εργασίας είναι ένα σύστημα διασυνδεδεμένων παραγόντων, όπως η ελαστικότητα της πραγματικής ζήτησης για εργασία, η δομή της αγοράς εργασίας και η κινητικότητα των εργατών.

Ο όρος ελαστικότητα της πραγματικής ζήτησης εργασίας, E_D, ορίζεται ως ο λόγος της ποσοστιαίας μεταβολής της ζήτησης για εργασία προς τη ποσοστιαία μεταβολή του πραγματικού μισθού και η αλγεβρική της έκφραση είναι $E_D = (\Delta L_D/L_D)/[(\Delta W/P)/(W/P)]$. Αυτή η εξίσωση σημαίνει ότι αν το $E_D < 1$ τότε η ζήτηση για εργασία είναι ανελαστική με συνέπεια μια ποσοστιαία μεταβολή στους μισθούς προκαλεί μια μικρότερη ποσοστιαία μεταβολή στη ζήτηση για εργασία ενώ αν $E_D > 1$ η ζήτηση εργασίας είναι ελαστική και τότε μια ποσοστιαία μεταβολή του μισθού σημαίνει μια μεγαλύτερη ποσοστιαία μεταβολή στη ζήτηση. Ουσιαστικά, το E_D είναι ένας δείκτης της ευαισθησίας της ζήτησης εργασίας στις μεταβολές του πραγματικού μισθού (1933, σελ. 35-36).

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ζήτηση εργασίας μπορούν να ταξινομηθούν σε 2 κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία χαρακτηρίζεται από τη δομή του νομισματικού συστήματος, δηλαδή από την ποσότητα των δανείων που χορηγούνται προς τις επιχειρήσεις με βάση το επιτόκιο που ζητούν οι τράπεζες καθώς ένα δάνειο με ευνοϊκούς όρους οδηγεί σε μια αύξηση της συνολικής ποσότητας που θα διατεθεί για μισθούς και επιπλέον, χαρακτηρίζεται από το γενικό επίπεδο τιμών, εφόσον η κεντρική τράπεζα ελέγχει τον πληθωρισμό μέσω της νομισματικής πολιτικής και μπορεί να μεταβάλει το πραγματικό εισόδημα των ανθρώπων, το οποίο διατίθεται για κατανάλωση. Η δεύτερη κατηγορία προσδιορίζεται από τη σύνθεση του επιχειρηματικού κόσμου. Είναι συχνό το φαινόμενο της αλληλεξάρτησης των δραστηριοτήτων των επιχειρηματιών, δηλαδή να δανείζουν και να δανείζονται μεταξύ τους επηρεάζοντας έτσι τις προσδοκίες που έχουν οι επιχειρηματίες για τις οικονομικές εξελίξεις πράγμα που επιδρά άμεσα στη ποσότητα που θα διατεθεί για επενδύσεις.[12]

Ο Πιγκού θεωρεί ότι στην κοινωνία οι μισθοί δεν διαμορφώνονται ελεύθερα και αυτό προκαλεί πρόβλημα. Αν αφηνόντουσαν οι μισθοί να ορισθούν ελεύθερα από ανταγωνιστικές δυνάμεις τότε η ανεργία θα λυνόταν. Όμως, επειδή δεν λειτουργούν αυτές οι δυνάμεις και αντίθετα κάποιοι άλλοι παράγοντες επιδρούν, βραχυχρόνια

[12] Για περισσότερα πάνω στους παράγοντες που επηρεάζουν την ελαστικότητα της πραγματικής ζήτησης εργασίας βλ Pigou, 1933, Part III και IV.

παράγεται η ανεργία, η οποία θα είναι μεγαλύτερη όσο πιο άκαμπτοι είναι οι μισθοί. Πρώτος παράγοντας εμφάνισης ανεργίας είναι τα εργατικά συνδικάτα και κάθε είδους συνεταιρισμοί, που κρατώντας ψηλά τους μισθούς για τα μέλη τους οδηγούν σε πτώση τη ζήτηση για εργασία συμπυκνώνοντας τα συνολικά εισοδήματα των εργατών. Δεύτερος είναι οι ατέλειες του ανταγωνισμού μεταξύ των εργαζομένων, καθώς θεωρεί ότι η αγορά είναι κατατετμημένη σε παραγωγικούς και λιγότερο παραγωγικούς εργάτες. Οι κατώτατοι μισθοί εμποδίζουν την επιβράβευση των παραγωγικών εργατών εξισώνοντάς τους με ένα μεγάλο μέρος του εργατικού δυναμικού που δεν αξίζει να αμείβεται τόσο υψηλούς μισθούς ανά μονάδα αποδοτικότητας. Τρίτος παράγοντας είναι τα επιδόματα ανεργίας διότι μειώνουν το κίνητρο των μακροχρόνια ανέργων και των φτωχών να βρουν εργασία και εναποθέτονται στο κράτος για να επιζήσουν ενώ θα έπρεπε να συντηρούνται από συνανθρώπους τους. Τέταρτος είναι η χαμηλή κινητικότητα εργαζομένων καθώς οι άνεργοι δεν μπορούν να πληροφορηθούν γρήγορα ποιά επιχείρηση ζητά εργατικό δυναμικό ή να μετακινηθούν σε άλλη περιοχή.

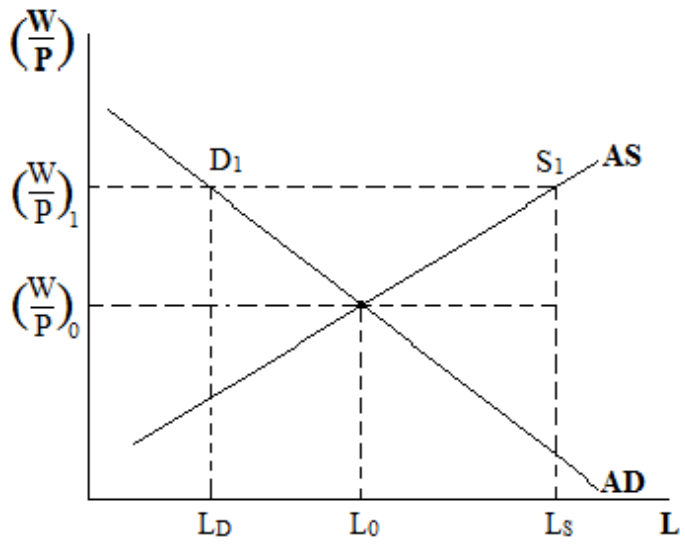
Τέλος, η δυσκαμψία δύναται να προκληθεί από τη γενικευμένη απροθυμία εργοδοτών και εργαζομένων να μειωθεί ο μισθός για λόγους ασφάλειας έναντι στις περιόδους ύφεσης μιας και οι 2 επιθυμούν σταθερότητα. Οι εργοδότες προτιμούν να κρατήσουν υπό τη δούλεψή τους άτομα δοκιμασμένα και παραγωγικά, διότι αν τα απολύσουν τη περίοδο της ύφεσης αργότερα ίσως να μην είναι διαθέσιμα, και οι εργαζόμενοι δεν επιθυμούν να μειωθεί το εισόδημά τους για να μη βρεθούν σε μειονεκτική θέση έναντι άλλων εργαζομένων.[13]

Στο Σχήμα 1 απεικονίζεται διαγραμματικά η σχέση του επιπέδου του πραγματικού μισθού, δηλαδή του χρηματικού μισθού, W, προς το πληθωρισμό, P, και της ποσότητας εργατικού δυναμικού, L, η οποία καθορίζεται από τις δυνάμεις της συναρθροιστικής προσφοράς, AS, και της συναρθροιστικής ζήτησης, AD. Το επίπεδο ισορροπίας της αγοράς εργασίας είναι η τομή των καμπυλών AS και AD, όπου ο μισθός ισορροπίας είναι $(W/P)_0$ και η απασχόληση είναι στο σημείο L_0.

Η AD προέρχεται από το οριζόντιο άθροισμα των καμπυλών ζήτησης της κάθε επιχείρησης που επιθυμεί να μεγιστοποιήσει τα κέρδη της, δηλαδή θα απασχολήσει τόσες μονάδες εργασίας όσες προκύπτουν από τη καμπύλη αξίας του

[13] Για μια πιο πλήρη ανάλυση στο πως οι παράγοντες αυτοί προκαλούν ανεργία βλ. Pigou, 1933, Part IV.

οριακού προϊόντος της εργασίας. Έχει κατερχόμενη κλίση διότι όσο αυξάνει το πραγματικό εισόδημα τόσο μειώνεται η ζητούμενη ποσότητα εργασίας. Η προσφορά εργασίας AS είναι δείκτης της μέγιστης ποσότητας εργασίας που οι μισθωτοί επιθυμούν να προσφέρουν σε εκείνο το επίπεδο του πραγματικού μισθού και έχει ανοδική κλίση διότι όσο ανεβαίνει το πραγματικό εισόδημα οι εργάτες επιθυμούν να προσφέρουν περισσότερη εργασία (Δεδουσόπουλος, 2000, σελ. 166).

Σχήμα 1

Οι νεοκλασικοί υποστηρίζουν ότι μακροχρόνια δεν υπάρχει ακούσια ανεργία, ήτοι άνεργος που να θέλει να εργαστεί αλλά να μην μπορεί, παρά μόνο εκούσια είτε στη κατάσταση ισορροπίας είτε σε κατάσταση ανισορροπίας. Στο σημείο ισορροπίας δεν υπάρχει αθέλητη ανεργία καθώς το εργατικό δυναμικό επιλέγει να φύγει από την αγορά εργασίας επειδή δεν επιθυμεί να εργαστεί για αυτό το επίπεδο μισθού. Όταν, όμως, ο μισθός λόγω μιας διαταραχής ανεβαίνει στο $(W/P)_1$ η ζητούμενη ποσότητα εργασίας μειώνεται και η προσφορά αυξάνεται δημιουργώντας ένα πλεόνασμα και ταυτόχρονα την ανεργία, δηλαδή τη διαφορά L_S-L_D, η οποία θεωρείται ηθελημένη επειδή το εργατικό δυναμικό επιλέγει να μη μειώσει τις πραγματικές απολαβές του και να επιστρέψει στο σημείο ισορροπίας. Οι νεοκλασικοί υποστηρίζουν ότι μακροχρόνια ισχύει ο Νόμος του Say, δηλαδή «η απλή περίπτωση της δημιουργίας ενός εμπορεύματος αμέσως δημιουργεί ένα άνοιγμα για άλλα εμπορεύματα» (Say, 1803, σελ. 135), πράγμα που σημαίνει ότι η προσφορά θα δημιουργήσει την δική της ζήτηση, και επιπλέον, οι τιμές και τα ημερομίσθια θεωρούνται εύκαμπτα, άρα η αγορά εργασίας θα εκκαθαριστεί και θα επιστρέψει αργά ή γρήγορα στο σημείο ισορροπίας της όπου το κομμάτι από την αρχή των αξόνων ως το L_0 εκφράζει την ποσότητα απασχόλησης εργατικού δυναμικού και η διαφορά L_S-L_0 την εκούσια ανεργία.

Ο ρόλος του κράτους, κατά τους νεοκλασικούς, είναι να διαλύει τις στρεβλώσεις και να αφήνει την αγορά να δρα ελεύθερα. Σε αυτή τη περίπτωση μπορεί να εξαλείψει την ανεργία επηρεάζοντας είτε τη παραγωγή είτε τη κατανάλωση. Ο χειρισμός της παραγωγής προϋποθέτει τη ενδυνάμωση της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού, από κλάδους μειωμένης παραγωγής σε άλλους πιο αυξημένης, και αύξηση της οριακής παραγωγικότητας της εργασίας, ενώ της κατανάλωσης προϋποθέτει τη αύξηση της ζήτησης από τη πλευρά του κράτους για προϊόντα ουσιαστικά ρίχνοντας ρευστό στην αγορά. Επίσης, το κράτος μπορεί να αυξήσει τη ζήτηση για εργασία αφού αίρει τους περιορισμούς μειώνοντας το πραγματικό μισθό. Έτσι, η προσφορά εργασίας θα έπεφτε και αυτό γιατί όσοι δεν θα ήθελαν να δουλέψουν με αυτό το μισθό θα έφευγαν από τη αγορά εργασίας και αυτοί που θα ήθελαν θα δούλευαν με μικρότερο πλέον μισθό. Ουσιαστικά, ο Πιγκού εδώ θεωρεί ότι η αγορά εργασίας είναι σε θέση να προσαρμόζει το εργατικό δυναμικό, ποσοτικά και ποιοτικά, στις όποιες απαιτήσεις της παραγωγής.[14]

Οι νεοκλασικοί ουσιαστικά βλέπουν την αγορά εργασίας σαν μία ακόμη αγορά ενός προϊόντος με τη διαφορά ότι το μόνο κόστος ευκαιρίας για την εργασία που προσφέρεται είναι η σχόλη. Αναπτύχθηκαν αρκετά υποδείγματα που προσδιόριζαν το άριστο επίπεδο απασχόλησης για μια επιχείρηση ως μια εξίσωση του οριακού κόστους της εργασίας με την οριακή αξία του προϊόντος που παράγει. Αυτό πίστευαν ότι ισχύει για τη ζήτηση ενώ για τη προσφορά θεωρούσαν ότι θα αυξάνεται όταν αυξάνεται και ο πραγματικός μισθός καθώς αντισταθμίζει τη οριακή δυσαρέσκεια που προκαλείται από την εργασία. Πάνω σε αυτά τα 2 αξιώματα στηρίχθηκε το νεοκλασικό υπόδειγμα εργασίας που κατά κύριο λόγο είχαν γίνει αποδεκτά από την ακαδημαϊκή κοινότητα έως ότου εμφανίστηκε η τεράστια προσωπικότητα του John Maynard Keynes.

Η Κεϋνσιανή Επανάσταση

Εάν στην ιστορία της οικονομικής σκέψης μπορούσαμε να πούμε ότι κάποια δεκαετία ήταν πιο παραγωγική, πιο καινοτόμος και ίσως πιο ανατρεπτική από τις άλλες αυτή σίγουρα θα ήταν η δεκαετία του 1930. Το 1929 κάνει την εμφάνισή της η παγκόσμια οικονομική κρίση όπου χάνεται σχεδόν το ¼ του παγκόσμιου εισοδήματος, εκατομμύρια άνθρωποι έχασαν τις δουλειές τους και άλλοι τόσοι

[14] Για περισσότερα πάνω στις πολιτικές μείωσης της ανεργίας βλ. Pigou (1913), Chapter XI.

έφυγαν προς αναζήτηση καλύτερου μέλλοντος.[15] Έτσι πλέον έρχεται στο προσκήνιο το φαινόμενο της ανεργίας, όπου οικονομολόγοι, πολιτικοί και συνδικαλιστές αναζητούν και προτείνουν τρόπους ώστε να λυθεί το αίνιγμα. Η νεοκλασική θεωρία που μέχρι τότε δέσποζε την θεωρητική σκέψη αδυνατούσε να εξηγήσει γιατί, παρ' όλο που έπεφταν οι μισθοί, η ανεργία συνέχιζε να υπάρχει.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες εμφανίστηκε η εργασία του, βρετανικής καταγωγής, Τζον Μέυναρντ Κέυνς σχεδιασμένη για να αποδεσμεύσει την οικονομική πολιτική από υφεσιακές πρακτικές και τους κλασσικούς περιορισμούς. Η *Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος* προσέφερε μια εναλλακτική θεωρία για το πώς επιδρούν οι οικονομικές πολιτικές και τα εξωτερικά σοκ στο παραγόμενο προϊόν και άσκησε δριμεία κριτική στη μεθοδολογία των κλασικών οικονομολόγων[16] καθώς υποστήριζε ότι ορισμένες υποθέσεις που είχαν κάνει ήταν εντελώς λανθασμένες. Παρουσιάστηκε η αρχή της ενεργούς συνολικής ζήτησης, ως προσδιοριστικός παράγοντας της οικονομικής δραστηριότητας και της ανεργίας την οποία θεωρούσε ακούσια, σε αντιπαράθεση με το νόμο του Σέι, και επιπλέον εισήχθησαν ψυχολογικά στοιχεία στη μεθοδολογία μέσω της προσδοκίας και της οριακής ροπής, της τάσης των ατόμων για δαπάνη είτε για κατανάλωση είτε για επένδυση.

Στο έργο του αρχικά ο Κέυνς εξετάζει κριτικά τα 2 θεωρήματα των νεοκλασικών αποδεχόμενος ότι ο μισθός είναι ίσος με την αξία του οριακού προϊόντος της εργασίας αλλά απορρίπτοντας ότι η προσφορά εργασίας προκύπτει από την οριακή δυσαρέσκεια της εργασίας (Keynes, 1936, σελ. 56). Αυτό που τον ενδιέφερε ήταν να αποδείξει ότι άλλες δυνάμεις καθορίζουν το επίπεδο του πραγματικού μισθού και όχι αυτές που διέτεινε η νεοκλασική θεωρία, ότι είναι αδύνατο να φτάσουμε σε πλήρη απασχόληση μακροχρόνια ακόμα και αν αφήσουμε τη αγορά να κινηθεί μόνη της.

Ο ορισμός που δίνει ο Κέυνς στην ενεργό ζήτηση είναι «το σημείο στη συνάρτηση συνολικής ζήτησης που καθίσταται ενεργό επειδή, αν ληφθεί σε συνδυασμό με τις συνθήκες της προσφοράς, αντιστοιχεί στο επίπεδο της απασχόλησης που μεγιστοποιεί τη προσδοκία κέρδους του επιχειρηματία» (1936, σελ. 102). Ο κάθε παραγωγός επιθυμεί να απασχολήσει οποιαδήποτε ποσότητα

[15] Για περισσότερα πάνω στις συνέπειες της Μεγάλης Ύφεσης βλ. Tipton & Aldrich, 1987, Chapter 8.
[16] Ο Κέυνς στο έργο του περιλαμβάνει στους κλασικούς την νεοκλασική σχολή και τον Μαρξ.

παραγωγικών συντελεστών, με σκοπό να πουλήσει στους καταναλωτές, καθοδηγούμενος από τη προσδοκία ως προς τι είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν. Οι προσδοκίες αυτές μπορούν να χωριστούν σε 2 ομάδες, η πρώτη αφορά τη τιμή για το τελικό προϊόν το οποίο θα παράξει και ισχύει βραχυπρόθεσμα και η δεύτερη αφορά την απόδοση που θα έχει από μια προσθήκη σε κεφαλαιουχικό εξοπλισμό πράγμα που ισχύει μακροπρόθεσμα. Έτσι, η συμπεριφορά κάθε επιχείρησης, όπως η απασχόληση όγκου εργασίας, εξαρτάται από τις βραχυπρόθεσμες προσδοκίες ως προς το κόστος της παραγωγής και τα προσδοκώμενα έσοδα. Αν μεταβληθούν οι προσδοκίες τότε θα μεταβληθεί και η απασχόληση αλλά αφού περάσει, βέβαια, μια σημαντική περίοδος.[17]

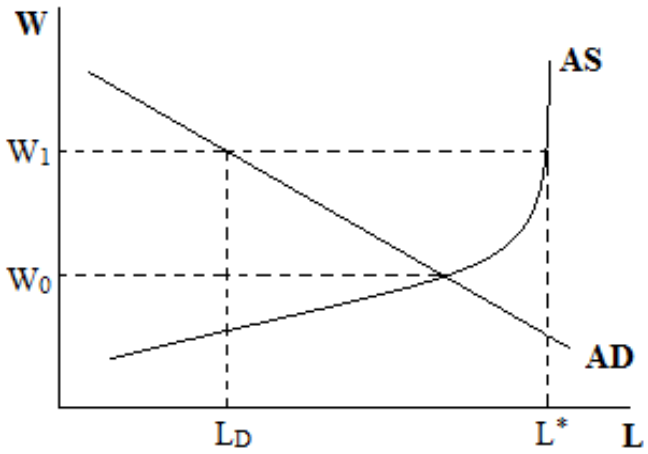
Επιπρόσθετα, ο Κέυνς επικρίνει το νεοκλασικό σύστημα υποστηρίζοντας ότι οι μειώσεις μισθών με σκοπό να αυξηθεί η απασχόληση όχι μόνο δεν θα φέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα αλλά θα τη μειώσουν κιόλας, διότι οι οικονομολόγοι πριν από εκείνον διαπράττουν ένα σοβαρό λάθος, θεωρούν ότι κάτι που ισχύει σε μίκρο επίπεδο θα ισχύει και σε μάκρο, δηλαδή η ζήτηση εργασίας της μίας επιχείρησης είναι ίδια και για όλη την οικονομία (1936, σελ. 285). Αντίθετα, στο 19^{ο} κεφάλαιο της Γενικής Θεωρίας διατείνεται ότι μια πτώση των χρηματικών μισθών έχει αφενός μια άμεση επίπτωση στην απασχόληση, διότι κάτι τέτοιο συνεπάγεται μείωση του συνολικού εισοδήματος και επομένως της οριακής ροπής για κατανάλωση και για επένδυση, αναγκάζοντας τις επιχειρήσεις να μειώσουν το επίπεδο παραγωγής και απασχόλησης εντείνοντας το πρόβλημα της ανεργίας, και αφετέρου μια έμμεση επίπτωση στις αγορές προϊόντος και χρήματος, καθώς ενδέχεται με τη πτώση των μισθών να πέσουν οι τιμές και ως εκ τούτου να αυξηθούν οι εξαγωγές (1936, σελ. 288).

Περαιτέρω, ο Κέυνς υποστηρίζει ότι η προσφορά εργασίας δεν καθορίζεται από το ύψος του πραγματικού μισθού καθώς ο πραγματικός μισθός δεν αντιστοιχεί προς την οριακή δυσαρέσκεια της εργασίας, εφόσον με μια πτώση του οι άνθρωποι δεν φεύγουν από την αγορά εργασίας, και επιπλέον στις διαπραγματεύσεις μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων το αντικείμενο είναι ο ονομαστικός μισθός και όχι ο πραγματικός. Ενώ οι νεοκλασικοί υποστηρίζουν ότι ο πραγματικός μισθός εξαρτάται από τον χρηματικό, ο Κέυνς υποστηρίζει το αντίθετο ότι ο πραγματικός δεν επηρεάζεται απόλυτα από το χρηματικό. Έτσι, αν οι εργαζόμενοι αποδεχτούν μια

[17] Για περισσότερα πάνω στις προσδοκίες βλ. Keynes, 1936, Βιβλίο 2^{ο}, Κεφάλαιο 5.

μείωση του ονομαστικού μισθού τότε αυτό θα οδηγήσει σε ανάλογη πτώση τις τιμές κρατώντας σταθερό τον πραγματικό μισθό (1936, σελ. 304). Επιπλέον, αν και συμφωνεί με τους κλασικούς ότι η ζήτηση εργασίας καθορίζεται από το κόστος, διαφωνεί ότι καθορίζεται εξολοκλήρου από αυτό. Ο σημαντικότερος παράγοντας είναι η συνολική ζήτηση της παραγωγής. Οι νεοκλασικοί υπέθεταν ότι η παραγωγή είναι συνάρτηση της απασχόλησης, N, και του κεφαλαίου, K, δηλαδή Y=f(N, K) ενώ ο Κέυνς υποστήριξε ότι η απασχόληση είναι αποτέλεσμα της παραγωγής και του κεφαλαίου, δηλαδή, N=f(Y, K).[18]

Σχετικά με το επίπεδο του ονομαστικού μισθού υποστηρίζει ότι η αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται από ελάχιστη κινητικότητα εργαζομένων διατηρώντας τις μισθολογικές διαφορές. Θεωρεί πως είναι προς το συμφέρον των μισθωτών να αντιστέκονται σε μια μείωση των αποδοχών τους στις διαπραγματεύσεις με τους εργοδότες διότι οποιεσδήποτε μειώσεις γίνονται αφορούν μόνο συγκεκριμένους κλάδους ή επαγγέλματα με αποτέλεσμα οι εργαζόμενοι εκείνοι να βρίσκονται σε μειονεκτικότερη θέση έναντι των άλλων. Αντίθετα, όταν συμβαίνει μια μείωση του πραγματικού μισθού τότε οι εργαζόμενοι δεν αντιδρούν διότι κανενός η θέση δεν μεταβλήθηκε και εξάλλου δεν τους είναι άμεσα παρατηρήσιμο σαν καταναλωτές. Ουσιαστικά, οι μισθωτοί ενδιαφέρονται να διατηρήσουν αμετάβλητους τους σχετικούς τους μισθούς, δηλαδή τους ονομαστικούς τους μισθούς σε σχέση με τους μισθούς των άλλων μισθωτών. Αν συνέβαινε μια μείωση των σχετικών μισθών μιας ομάδας τότε ενδέχεται να βγουν εκτός αγοράς εργασίας και να μειωθεί η προσφορά εργασίας. Έτσι, αυτή η γενική απροθυμία των μισθωτών κρύβεται πίσω από την ακαμψία των μισθών κατά τον Κέυνς (1936, σελ. 324).

Σχήμα 2

Στο Σχήμα 2 παρατηρούμε τη σχέση μεταξύ του ονομαστικού μισθού, W, και της ποσότητας εργατικού δυναμικού, L. Η καμπύλη AD είναι η κλασική καμπύλη ζήτησης εργασίας των επιχειρήσεων, η οποία

[18] Για περισσότερα βλ. Keynes, 1936, Βιβλίο V, Κεφάλαιο 20.

προέρχεται από το επίπεδο της παραγωγής και του επιτοκίου και έχει φθίνουσα κλίση διότι μια αύξηση του επιπέδου μισθών μειώνει την επιθυμία των επιχειρήσεων να μισθώσουν επιπλέον εργατικό δυναμικό. Η AS είναι η κλασική καμπύλη προσφοράς εργασίας των νοικοκυριών με τη διαφορά, όμως, ότι καθίσταται πλέον πλήρως ανελαστική σε ποσότητα εργασίας L^* όταν τα επίπεδα του μισθού είναι υψηλά. Έστω ότι μια οικονομική διαταραχή αφήνει τα ημερομίσθια στο W_1. Σε αυτό το σημείο υπάρχουν πάρα πολλοί εργάτες με προσόντα που επιθυμούν να εργαστούν με τον επικρατούντα μισθό όχι όμως αρκετές επιχειρήσεις για να τους προσλάβουν. Έτσι, η αργή προσαρμογή των μισθών δημιουργεί μια ακούσια ανεργία ίση με τη διαφορά L^*-L_D.[19]

Η έννοια της ακούσιας ανεργίας αν και δεν παρουσιάζεται για πρώτη φορά από τον Κέυνς ωστόσο χρησιμοποιείται για να εξηγήσει ισχύοντα επίπεδά της. Ο ίδιος την ορίζει σαν «σε περίπτωση μιας μικρής αύξησης της τιμής των αγαθών που είναι απαραίτητα για τη συντήρησή τους σε σχέση προς τον ονομαστικό μισθό, τόσο η συνολική προσφορά εργατικού δυναμικού που θα ήθελε να εργαστεί με τον ισχύοντα ονομαστικό μισθό όσο και η συνολική ζήτηση εργασίας, στο μισθό αυτό, θα ήταν μεγαλύτερες από τον υφιστάμενο όγκο απασχόλησης» (1936, σελ. 65). Η διαφορά της ακούσιας ανεργίας με την εκούσια είναι ότι στην πρώτη περίπτωση κάποιος δεδομένου του επιπέδου του μισθού είναι πρόθυμος να εργαστεί αλλά δεν βρίσκει εργασία ενώ στη δεύτερη επιλέγει να μην εργαστεί. Αργότερα αναφέρει ότι για να υπάρξει ακούσια ανεργία θα πρέπει η προσφορά εργασίας να μείνει αμετάβλητη ή και να αυξηθεί ακόμη και όταν παρουσιαστεί μια αύξηση των τιμών η οποία με τη σειρά της θα δημιουργήσει μια αύξηση της ενεργούς ζήτησης με συνέπεια η τελευταία να αυξήσει την απασχόληση λόγω της μεγαλύτερης πλέον κερδοφορίας των επιχειρήσεων. Για τον Κέυνς το οικονομικό σύστημα δεν μπορεί να αποκαταστήσει τη πλήρη απασχόληση και να εξαλείψει την ανεργία διότι οι μισθοί είναι άκαμπτοι και δεν οφείλεται σε μια απλή και προσωρινή διαταραχή.

Αμέσως μετά την έκδοση της Γενικής Θεωρίας πάμπολλες μελέτες δημοσιεύτηκαν οι οποίες ασχολήθηκαν επισταμένως με τη νέα αυτή θεωρία μορφοποιώντας την στο υπόδειγμα που αποτέλεσε τη βάση για τη σύγχρονη μακροοικονομική. Το βασικό επιχείρημα του Κέυνς είναι ότι το επίπεδο της απασχόλησης και της ανεργίας προσδιορίζεται από το σύνολο των οικονομικών

[19] Για περισσότερα βλ. Samuelson & Nordhaus, 2000, σελ. 410-415.

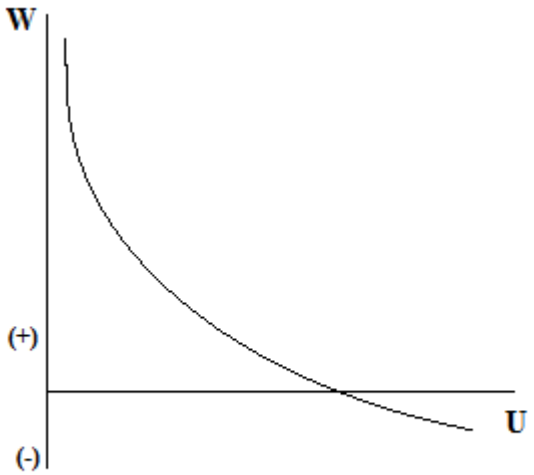
δομών και όχι μόνο από την αγορά εργασίας. Ουσιαστικά, μια ενίσχυση της συνολικής ενεργούς ζήτησης είναι η μόνη λύση για τον Κέυνς για μειωθεί η ανεργία.

Η Εξέλιξη της Καμπύλης Φίλιπς

Η καμπύλη Φίλιπς περιγράφει τη σχέση μεταξύ του επιπέδου του μισθού και της ανεργίας σε μια οικονομία και πρωτοεμφανίζεται στη βιβλιογραφία το 1958 υπό τον καθηγητή Alban W. Phillips σε άρθρο του στο περιοδικό Economica. Σκοπός του άρθρου είναι να διαπιστώσει αν το ποσοστό μεταβολής του επιπέδου των μισθών στο Ηνωμένο Βασίλειο μπορεί να εξηγηθεί από τα επίπεδα ανεργίας τα χρόνια μεταξύ 1861 έως 1957 και αν ισχύει αυτή η υπόθεση ο συγγραφέας προσπαθεί να κατασκευάσει μια εξίσωση που θα υπολογίζει τη σχέση μεταξύ αυτών των 2 μεταβλητών. Ωστόσο, αμέσως μετά τη δημοσίευση του άρθρου υπήρξαν πάρα πολλές αντιδράσεις, θετικές και αρνητικές, κυρίως πάνω στη μεθοδολογία, μεταβάλλοντας τελικά την αρχική υπόθεση ώστε να περιλαμβάνει και τις προσδοκίες για τον πληθωρισμό οι οποίες μερικά χρόνια αργότερα αποδείχτηκε ότι παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο.

Η αρχική υπόθεση του Φίλιπς είναι ότι υπάρχει μια αρνητική, μη γραμμική σχέση μεταξύ του ποσοστού της μεταβολής των μισθών και της ανεργίας, καθώς όταν υπάρχει χαμηλή ανεργία οι εργοδότες τείνουν να αυξάνουν τα ποσοστά των αποδοχών των εργαζομένων για να προσελκύσουν καλύτερο δυναμικό. Αντίθετα όταν υπάρχει υψηλή ανεργία οι εργαζόμενοι δεν είναι διατεθειμένοι να εργαστούν για λιγότερο από τα ισχύοντα επίπεδα αποδοχών και άρα οι μισθοί θεωρούνται άκαμπτοι. Επίσης, οι μισθοί επηρεάζονται από το ποσοστό μεταβολής της ζήτησης εργασίας, δηλαδή όταν οι δραστηριότητες των επιχειρήσεων σε ένα έτος μεγεθύνονται με αύξουσα τη ζήτηση για εργασία και μειούμενη ανεργία, τότε οι εργοδότες θα προσφέρουν υψηλότερους μισθούς για εργασία. Αντίστροφα, σε περίοδο που οι δραστηριότητες πέφτουν, η ανεργία αυξάνεται και η ζήτηση για εργασία μειώνεται, οι εργοδότες δύσκολα επιτρέπουν αυξήσεις σε μισθούς (Phillips, 1958, σελ. 283).

Το ακόλουθο Σχήμα 3 απεικονίζει τη σχέση ονομαστικού μισθού, W, που μετράται στον κάθετο άξονα, και ανεργίας, U, που είναι ο οριζόντιος άξονας. Η καμπύλη δείχνει τη τάση όταν οι μισθοί μεταβάλλονται πολύ η ανεργία να είναι χαμηλή και όταν η ανεργία είναι σε υψηλά ποσοστά οι μισθοί μεταβάλλονται πολύ λίγο και ίσως να μειωθούν. Έτσι η αλγεβρική εξίσωση είναι της μορφής $y+a=bx^c$ =>

Σχήμα 3

$\log(y+a)=\log b+c\log x$, όπου y ως η εξαρτημένη μεταβλητή είναι το ποσοστό μεταβολής των μισθών, x ως ανεξάρτητη μεταβλητή το ποσοστό της ανεργίας, οι σταθερές b και c είναι διαταρακτικοί όροι, τις οποίες υπολογίζει με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων και η σταθερά a είναι, επίσης, ένας διαταρακτικός όρος τον οποίο υπολογίζει με δοκιμές (1958, σελ. 290).[20]

Το άρθρο αυτό του Φίλιπς προκάλεσε αμέσως αίσθηση και πολλά σχόλια είτε θετικά είτε αρνητικά. Μια θετική αντίδραση διατυπώθηκε από τον Richard Lipsey 2 χρόνια μετά το άρθρο του Φίλιπς όπου ουσιαστικά επανεκτιμά την εμπειρική σχέση και χρησιμοποιεί διαφορετικές οικονομετρικές τεχνικές για να υποστηρίξει ότι, αν και οι διάφορες δευτερεύουσες υποθέσεις δεν απαντώνται σωστά, η σχέση μεταξύ επιπέδου μισθών και ανεργίας τελικά ισχύει.[21]

Το 1960 οι Αμερικανοί νομπελίστες οικονομολόγοι, Paul Samuelson και Robert Solow, χρησιμοποίησαν μακροοικονομικά δεδομένα από την αμερικανική οικονομία για να υποστηρίξουν σε εργασία τους ότι υπάρχει μια ισχυρότερη σύνδεση μεταξύ της ανεργίας και του δείκτη τιμών.[22] Από εκείνο το σημείο και έπειτα όλοι οι ερευνητές δέχτηκαν την σχέση εκείνη. Λίγα χρόνια αργότερα ωστόσο, ήρθε η σημαντικότερη κριτική από τους Edmund Phelps και Milton Friedman οι οποίοι κατέληξαν στο ίδιο συμπέρασμα διεξάγοντας διαφορετική έρευνα ο καθένας. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναλυθεί πλήρως η θεωρία που ανέπτυξε ο Μίλτον Φρίντμαν.

Μονεταρισμός

Στα τέλη της δεκαετίας του ’40 η Κευνσιανή Σχολή είχε καταφέρει να εδραιωθεί με πολύ ισχυρούς δεσμούς στους κόλπους της ακαδημαϊκής κοινότητας. Για πολλά χρόνια κανένας δεν μπορούσε να εξοβελίσει την πρωτοκαθεδρία της στη μακροοικονομική θεωρία μέχρι την έλευση της ιδιοφυΐας του Μίλτον Φρίντμαν.

[20] Για περισσότερα σχετικά με τη μεθοδολογία του βλ. Phillips, 1958, Section II.
[21] Για περισσότερα βλ. Lipsey, 1960, σελ. 31.
[22] Για περισσότερα βλ. Samuelson & Solow, 1960, σελ. 186-194.

Μέλος της περίφημης Σχολής του Σικάγο, με ιδρυτή της τον Henry Simons τη δεκαετία του 1930, ο νομπελίστας οικονομολόγος υπήρξε ο καταλύτης για την μονεταριστική επανάσταση που έλαβε χώρα στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο τη δεκαετία του ’60. Το όνομά του μονεταρισμού πάρθηκε από την αγγλική λέξη money και εύλογα μπορεί κανείς να καταλάβει ότι στο κέντρο αυτής της θεωρίας είναι το νόμισμα και ο ρόλος του στις τιμές, στην απασχόληση και γενικότερα στην οικονομική δραστηριότητα. Μεταξύ άλλων οι μονεταριστές υποστήριζαν την ελευθερία των αγορών όπου μέσω αυτής θα φτάσουμε στο μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα και ότι οι κυβερνήσεις απειλούν την ελευθερία αυτή.

Για τους μονεταριστές η νομισματική πολιτική πρέπει να στοχεύει στον έλεγχο του ρυθμού μεταβολής της ποσότητας του χρήματος μέσω του οποίου επηρεάζεται περισσότερο η οικονομική δραστηριότητα. Έμφαση δόθηκε στη συμπεριφορά των ατόμων και στις προσδοκίες τους ως ένα μέσο κατανόησης της οικονομίας. Παράλληλα, διέτειναν την κατάργηση της καμπύλης Φίλιπς σε μακροχρόνιο επίπεδο και την ύπαρξη του φυσικού ποσοστού ανεργίας ως το επίπεδο εκείνο που ισορροπεί την οικονομία και ο πληθωρισμός είναι σταθερός. Εμπνευσμένο από τα γραπτά του Knut Wicksell, ο οποίος μιλούσε για ένα φυσικό ποσοστό επιτοκίου, διέκρινε μεταξύ του φυσικού ποσοστού και της αγοραίας τιμής του. Έτσι σχηματίστηκε η διευρυμένη με προσδοκίες καμπύλη που θα αναπτυχθεί στη συνέχεια.[23]

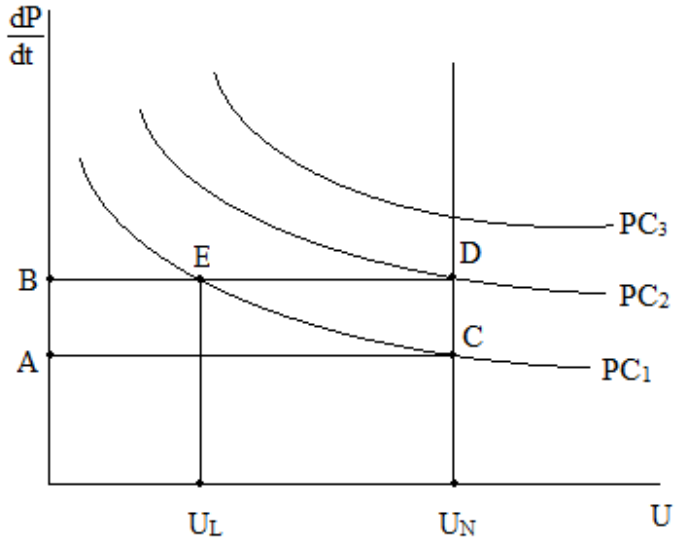
Τη δεκαετία του ’70 η υπόθεση της καμπύλης Φίλιπς κατέρρευσε όταν οι πετρελαϊκές κρίσεις έφεραν μαζί τους τη ταυτόχρονη ύπαρξη υψηλού πληθωρισμού και ανεργίας προκαλώντας την επίθεση του Φρίντμαν. Αναρωτήθηκε πως μπορεί ονομαστικές μεταβλητές, όπως οι ονομαστικοί μισθοί, να επηρεάζουν πραγματικές μεταβλητές, όπως η απασχόληση. Έτσι, ισχυρίστηκε ότι αυτό που ήταν σημαντικό για την απασχόληση ήταν οι πραγματικοί μισθοί, καθώς χαμηλή ανεργία σημαίνει υπερβάλλουσα ζήτηση για εργασία και άρα πίεση για υψηλότερους πραγματικούς μισθούς ενώ υψηλή ανεργία σημαίνει υπερβάλλουσα προσφορά για εργασία και άρα πίεση για χαμηλότερους πραγματικούς μισθούς. Προσδοκώντας οι οικονομικοί παράγοντες ένα ποσοστό πληθωρισμού 2% τότε αυτό το ποσοστό συμπεριλαμβάνεται σε όλα τα συμβόλαια μισθών οπότε οι πραγματικοί μισθοί παραμένουν σταθεροί και

[23] Για περισσότερα πάνω στο μονεταρισμό βλ. Μπέρντα & Γουάιπλοζ, 2008, σελ. 347-348 και 813-816.

η ανεργία σε ένα μηδενικό επίπεδο. Όμως, μια αύξηση σε ποσοστό μεγαλύτερο του προσδοκώμενου πληθωρισμού γεννά ανισορροπίες στη πλευρά της ζήτησης και σε μη εκκαθάριση της αγοράς. Επομένως μπορούμε να υποθέσουμε την ύπαρξη μιας κινούμενης καμπύλης που εξηγεί την επιτάχυνση του πληθωρισμού όταν μειώνεται η ανεργία.

Η αλλαγή που επέφεραν οι μονεταριστές στο πως αντιλαμβανόμαστε τη σχέση πληθωρισμού και ανεργίας είναι η διάκριση μεταξύ βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας επίδρασης στην ονομαστική ζήτηση. Βραχυχρόνια ισχύει η καμπύλη Φίλιπς και η αυταπάτη του χρήματος, δηλαδή οι οικονομικοί παράγοντες αργούν να αντιληφθούν τις μεταβολές των τιμών, ενώ μακροχρόνια η νομισματική πολιτική επηρεάζει το αποτέλεσμα.

Στο Σχήμα 4 απεικονίζεται η σχέση πληθωρισμού ως η μεταβολή των τιμών ως προς τον χρόνο, dP/dt, και ανεργίας, U. Η κάθετη γραμμή U_N είναι το φυσικό ποσοστό ανεργίας και οι καμπύλες PC_1, PC_2 και PC_3 είναι οι γνωστές μας από το προηγούμενο κεφάλαιο καμπύλες Φίλιπς, μόνο που εδώ εκφράζουν ένα αναμενόμενο επίπεδο πληθωρισμού. Ξεκινώντας από το σημείο C, λόγω μιας ταχείας αύξησης του προϊόντος, ο πληθωρισμός αυξάνεται από A σε B επομένως κινούμενοι πάνω στην αρχική καμπύλη PC_1 το επίπεδο ανεργίας μειώνεται σε U_L. Όμως, καθώς οι προσδοκίες προσαρμόζονται η καμπύλη Φίλιπς μετακινείται σε υψηλότερο επίπεδο, στην PC_2, και το επίπεδο ανεργίας επανέρχεται στο U_N. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία ένα επίπεδο ανεργίας κάτω από το φυσικό ποσοστό σημαίνει επιταχυνόμενο πληθωρισμό, δηλαδή 3% τον πρώτο χρόνο, 4% τον δεύτερο και 5% τον τρίτο, ενώ ένα επίπεδο πάνω από αυτό σημαίνει επιταχυνόμενο αποπληθωρισμό (Friedman, 1976, σελ. 271-273).

Σχήμα 4

Μακροχρόνια, παρά τη αυτή τη βραχυχρόνια ανταλλαγή, η προσαρμογή των προσδοκιών και η πλήρης αντίληψη των μεταβολών των τιμών από τους οικονομικούς παράγοντες καταργούν τη καμπύλη Φίλιπς με αποτέλεσμα να επιστρέφει σταδιακά στο επίπεδο ισορροπίας που υποδεικνύει το φυσικό ποσοστό ανεργίας όντας μια κάθετη γραμμή.

Ας υποθέσουμε, όμως, ότι οι νομισματικές αρχές μιας χώρας επιλέγουν να σταθεροποιήσουν το ποσοστό ανεργίας στο 5%, το οποίο θεωρείται χαμηλότερο του φυσικού ποσοστού, ενώ στην αγορά οι τιμές είναι αρκετά σταθερές και η ανεργία αρκετά υψηλότερη. Έτσι, επιλέγεται να αυξηθεί η ποσότητα χρήματος μειώνοντας τα επιτόκια με σκοπό να αυξηθεί το εισόδημα και άρα η κατανάλωση. Αυτή η αύξηση στην κατανάλωση θα πάρει τη μορφή αύξησης στο παραγόμενο προϊόν και στην απασχόληση αλλά όχι στο επίπεδο των τιμών διότι οι άνθρωποι δεν προσαρμόζονται γρήγορα στις μεταβολές του πληθωρισμού. Επομένως, η αύξηση των πραγματικών μισθών για τους εργαζόμενους και η πτώση για τους εργοδότες είναι που καθορίζει το αποτέλεσμα μέχρι τώρα. Μακροχρόνια, όμως, ο πληθωρισμός θα ανέβει μειώνοντας του πραγματικούς μισθούς για τους εργάτες οπότε θα πιέζουν για αυξήσεις. Τελικά το επίπεδο της ανεργίας επανέρχεται στο αρχικό επίπεδο αφού η αύξηση των πραγματικών μισθών οδήγησε σε αύξηση της ανεργίας (Friedman, 1968, σελ. 8).

Η νομισματική αρχή για να μπορέσει να κρατήσει τον στόχο του 5% αυξάνει κι άλλο τη ποσότητα χρήματος οδηγώντας σε ένα αυξανόμενο ποσοστό πληθωρισμού ενώ εάν έθετε ένα ποσοστό ανεργίας πάνω από το φυσικό ποσοστό θα οδηγούσε την οικονομία σε αποπληθωρισμό. Επομένως, για να μπορέσει να σταθεροποιηθεί η οικονομία οι νομισματικές αρχές θα πρέπει να στοχεύουν στο φυσικό ποσοστό, όμως, ποτέ ο Φρίντμαν δε διατύπωσε μια μαθηματική εξίσωση που να υπολογίζει το φυσικό ποσοστό καθώς θεωρούσε δύσκολο να βρεθεί ένας τρόπος που να το υπολογίζει εφόσον μπορεί και μεταβάλλεται σχετικά γρήγορα, αν και αργότερα στην βιβλιογραφία έχουν διατυπωθεί διάφοροι τρόποι υπολογισμού.[24]

Το φυσικό ποσοστό ανεργίας είναι μια μη αριθμητική σταθερά που προσδιορίζεται από το μηχανισμό εξισορρόπησης της αγοράς εργασίας, άρα εξαρτάται από τα χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας, δηλαδή το πόσο λειτουργεί ο ανταγωνισμός στην οικονομία, τα κίνητρα και τα εμπόδια να εργαστεί κανείς, το νομικά κατοχυρωμένο κατώτατο μισθό, το κόστος απόκτησης πληροφοριών για

[24] Για παράδειγμα βλ. Gordon, 1996.

θέσεις εργασίας και την ίδια τη σύνθεση του εργατικού δυναμικού. Ο ίδιος ο Φρίντμαν το χαρακτήρισε ως ένα επίπεδο διαρκώς μεταβαλλόμενο το οποίο μπορεί να μειωθεί μόνο με την άρση των δυσκαμψιών στην αγορά εργασίας.

Τις τελευταίες δεκαετίες, που η παγκοσμιοποίηση έχει εδραιωθεί, στο δυτικό κόσμο κυρίως, πολλοί κλάδοι έχουν χάσει τη προστασία που τους περιέβαλε ενδυναμώνοντας τον ανταγωνισμό στην αγορά προϊόντων και τη παραγωγικότητα της εργασίας. Επίσης, με τη δημιουργία του κοινωνικού κράτους και γενικότερα της νομοθετικής προστασίας της απασχόλησης, οι άνθρωποι προστατεύτηκαν από τις δυσκολίες τις ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού αλλά, ωστόσο, έχουν μειωθεί τα κίνητρα για αναζήτηση εργασίας αναδύοντας το πρόβλημα του ηθικού κινδύνου, διότι από τότε που θεσμοθετήθηκαν μεγαλύτερης διάρκειας και περισσότερων χρημάτων επιδόματα ανεργίας οι απολυμένοι έχουν μικρότερο κίνητρο να αναζητήσουν σύντομα εργασία και προτιμούν είτε να περιμένουν τον προηγούμενο εργοδότη τους να τους δώσει τη παλιά δουλειά τους πίσω ή να είναι πιο επιλεκτικοί για τη καινούργια τους δουλειά.

Ένα κομμάτι της ανεργίας αποδίδεται στο ότι δεν υπάρχει αρκετή πληροφόρηση σχετικά με τις κενές θέσεις των επιχειρήσεων και όσοι τις πληροφορούνται δεν ταιριάζουν καθώς τα προσόντα που ζητούνται για τη κενή θέση δεν ανταποκρίνονται στην ειδίκευση που αποκτούν οι άνθρωποι από το εκπαιδευτικό σύστημα άρα είναι απαραίτητη μια ευελιξία στα προγράμματα κατάρτισης ώστε να μπορούν άνεργοι εργάτες να επανεξοπλίζονται και να επιστρέφουν στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, ένας σημαντικός παράγοντας είναι η σύνθεση του εργατικού δυναμικού, δηλαδή η είσοδος στην αγορά εργασίας ομάδων που χαρακτηρίζονται από υψηλά ποσοστά ανεργίας όπως οι γυναίκες, οι νέοι και οι μετανάστες (Friedman, 1976, σελ. 274).

Στην Αμερική της δεκαετίας του ’80 οι μονεταριστικές πολιτικές είχαν κατορθώσει να τιθασεύσουν το πληθωρισμό μέσω των υψηλών επιτοκίων. Οι μονεταριστές απέδειξαν ότι δεν υπάρχει μακροχρόνια ανταλλαγή μεταξύ πληθωρισμού και ανεργίας παρά μόνο βραχυχρόνια προερχόμενη από τον μη αναμενόμενο πληθωρισμό αλλάζοντας τον τρόπο με τον οποίο ασκείτο μέχρι τότε η νομισματική πολιτική. Η συναλλαγματική ισοτιμία, το ονομαστικό εισόδημα, ο πληθωρισμός, η ποσότητα του χρήματος, όλες αυτές οι νομισματικές μεταβλητές μπορούσαν να επηρεαστούν απολύτως από τη νομισματική πολιτική όχι τόσο πολύ,

όμως, μια πραγματική μεταβλητή όπως το φυσικό ποσοστό ανεργίας. Παρ' όλα αυτά το ερώτημα παρέμεινε. Μπορεί μια οικονομία να πετύχει πλήρη απασχόληση χωρίς να κινδυνεύσει με υψηλό πληθωρισμό; Ναι, απάντησε ο Φρίντμαν, αρκεί να είναι η αγορά εργασίας ελαστική.

Η Θεωρία των Εντός και Εκτός Απασχόλησης

Το 1984 ο Σουηδός καθηγητής του Πανεπιστημίου της Στοκχόλμης, Assar Lindbeck, και ο Αυστριακός καθηγητής του Πανεπιστημίου Κίελ, Denis Snower, διατύπωσαν μια θεωρία σχετικά με την ύπαρξη αθέλητης ανεργίας την οποία ονόμασαν «θεωρία των εντός και εκτός απασχόλησης». Ως εντός απασχόλησης θεωρούνται όσοι εργάζονται ενώ εκτός απασχόλησης οι άνεργοι. Αυτή η θεωρία, ουσιαστικά, παίρνει ως δεδομένο ότι οι εντός απασχόλησης έχουν τη δυνατότητα να επηρεάζουν τις διαπραγματεύσεις για τους μισθούς θέτοντας υψηλότερες αμοιβές για εκείνους, έτσι μειώνοντας τα κίνητρα των επιχειρήσεων να προσλάβουν νέους εργαζόμενους.

Σύμφωνα με τη θεωρία, οι εργάτες μπορούν να χωριστούν σε 3 κατηγορίες: τους εντός απασχόλησης, δηλαδή αυτούς που εργάζονται ήδη σε μια επιχείρηση, τους εκτός απασχόλησης, δηλαδή αυτούς που δεν εργάζονται πουθενά και τους νεοεισερχόμενους, δηλαδή αυτούς τους εργάτες που είναι σε διαδικασία πρόσληψης και άρα μετατροπής από εκτός σε εντός απασχόλησης. Η διαφορά των εντός απασχόλησης και των νεοεισερχομένων είναι ότι το κόστος εργασίας των δεύτερων είναι μεγαλύτερο ενώ η παραγωγικότητά τους είναι μικρότερη πράγμα το οποίο αποτυπώνεται στο χαμηλότερο μισθό τους. Οι εισερχόμενοι παραμένουν έτσι για ένα ορισμένο διάστημα έως ότου να προσαρμοστούν στις εργασιακές συνθήκες και ύστερα γίνονται εντός απασχόλησης με όλα τα προνόμια των ήδη εντός. Οι εκτός απασχόλησης θεωρούνται πλήρως ανταγωνιστικοί ως προς τις άλλες ομάδες (Lindbeck & Snower, 1988, σελ. 3).

Το υπόδειγμα των Λίντμπεκ και Σνόουερ αποτελείται από 3 οικονομικούς παράγοντες, τις επιχειρήσεις, τα νοικοκυριά και το κράτος. Οι επιχειρήσεις ζητούν εργασία και παράλληλα προσφέρουν αγαθά τα οποία δημιουργούν συνδυάζοντας κεφάλαιο και εργασία. Τα έσοδα από τη πώληση αγαθών πηγαίνουν στην αποζημίωση της εργασίας την οποία ορίζουν οι ίδιοι οι εργάτες ενώ τα μη εργατικά κόστη θεωρούνται σταθερά. Η κάθε επιχείρηση επιθυμεί να μεγιστοποιήσει τα έσοδά

της συναρτήσει της παραγωγή της και της εισροής κεφαλαίου η οποία είναι σταθερή και τέλος της εργασίας, την οποία διαχωρίζουν σε 2 είδη, την εργασία των εισερχομένων και των εντός απασχόλησης, των οποίων ο αριθμός είναι σταθερός (1984, σελ. 7-10).

Επιπλέον, στις επιχειρήσεις περιλαμβάνονται και τα εργατικά κόστη. Η διαδικασία της απόλυσης και της πρόσληψης είναι σίγουρα μια μακρά διαδικασία. Τα κόστη της απόλυσης περιλαμβάνουν την χρηματική αποζημίωση, τη χρήση των κατάλληλων νομικών και κοινωνικών διαδικασιών και τη χαμηλή παραγωγικότητα των υπόλοιπων εργαζομένων που πιστεύουν ότι είναι οι επόμενοι που θα απολυθούν. Τα κόστη της πρόσληψης περιλαμβάνουν τη διαφήμιση της θέσης, την επιλογή του κατάλληλου υποψηφίου με βάση τα προσόντα του και τέλος, την εκπαίδευσή του για τη θέση που προορίζεται. Εάν, με βάση τους θεσμούς, αυτά τα κόστη είναι υψηλά τότε δημιουργείται μια μονοπωλιακή δύναμη στους εντός απασχόλησης, η οποία μετριέται από τη διαφορά του μέγιστου μισθού που η εταιρία διατίθεται να πληρώσει στους εντός με το ελάχιστο μισθό που οι εκτός είναι διατεθειμένοι να δουλέψουν. Η μονοπωλιακή δύναμη επιτρέπει στους εντός να θέτουν το μισθό πάνω από το επίπεδο που οι εκτός διατίθενται να δουλέψουν δημιουργώντας μια αθέλητη ανεργία, καθώς πλέον οι επιχειρήσεις δεν έχουν κανένα κίνητρο να προχωρήσουν σε προσλήψεις. Επιπλέον, σημαντική συνεισφορά στην αθέλητη ανεργία έχει και η συμπεριφορά των εργατικών συνδικάτων μέσω απεργιών και άλλων μέσων (1984, σελ. 2-3).

Το κράτος ασκεί τρεις πολιτικές. Πρώτον, μπορεί να απασχολήσει εργάτες, δεύτερον, δίνει κοινωνικά επιδόματα, όπως ανεργίας ή φτώχειας σε άτομα που δεν εργάζονται και τρίτον, επιβάλει φόρους έμμεσους και άμεσους. Τα κοινωνικά επιδόματα αυξάνουν το κατώτερο μισθό αλλά και τον μισθό των εντός. Αυτό μακροχρόνια οδηγεί σε μια πτώση του κόστους χρήσης του κεφαλαίου, της προσφοράς κεφαλαίου και τελικά της απασχόλησης στην οικονομία. Οι φόροι που επιβάλλονται δεν έχουν επίδραση στο μισθό των εργατών αλλά έχει στο κόστος εργασίας. Άρα, εφόσον οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν υψηλότερο κόστος λειτουργίας, μειώνουν τη ζήτησή τους για κεφάλαιο αυξάνοντας την ανεργία (1984, σελ. 10 και 32).

Από την άλλη πλευρά, τα νοικοκυριά προσφέρουν εργασία και με βάση τα εισοδήματά τους, είτε από την εργασία είτε από τα κοινωνικά επιδόματα, καταναλώνουν αγαθά και πληρώνουν φόρους στο κράτος. Ο κάθε εργάτης

μεγιστοποιεί τη χρησιμότητά του, η οποία είναι ίδια για όλους όπως και οι εργατικές ικανότητές τους, συναρτήσει της κατανάλωσης και της εργασίας. Επιπλέον, οι εντός εργασίας έχουν τη δυνατότητα να καθορίσουν την αμοιβή τους σε διαπραγμάτευση με τις επιχειρήσεις. Έτσι, όσο μεγαλύτερη είναι η δύναμη αυτή τόσο μεγαλύτερη είναι και η αμοιβή που απολαμβάνουν. Όμως, στη διαπραγμάτευση υπάρχουν και όρια από τη πλευρά των επιχειρήσεων ώστε να μην αυξηθεί πάρα πολύ το κόστος και δημιουργηθούν κίνητρα για απολύσεις υψηλά αμειβομένων εντός εργασίας ή να κλείσει η επιχείρηση (1984, σελ. 10-12).

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι τρόποι με τους οποίους οι εντός επηρεάζουν τη διαπραγμάτευση είναι, πρώτον, όντας μη συνεργατικοί με τους εισερχομένους ώστε να δημιουργηθεί ένα «εχθρικό» εργασιακό περιβάλλον για αυτούς. Δεύτερον, εφόσον οι εντός αναλαμβάνουν συνήθως να εκπαιδεύσουν τους εισερχομένους μπορούν να κάνουν το πρόγραμμα ανεπαρκές ώστε τελικά να μειωθεί η παραγωγικότητά τους. Τρίτον, επηρεάζοντας οι εντός τα κόστη πρόσληψης-απόλυσης απειλώντας είτε ατομικά με αγωγή στο δικαστήριο είτε συνεργατικά με απεργίες. Τέταρτον, θέτοντας το κράτος κοινωνικά επιδόματα αυξάνεται ο μισθός των εκτός απασχόλησης (1984, σελ. 13).

Σε περίπτωση ίσης παραγωγικότητας των 2 ομάδων δημιουργείται ένα θετικό cash flow για την επιχείρηση δίνοντας τη δυνατότητα να προσληφθούν περαιτέρω εκτός εργασίας. Ωστόσο, οι εντός εργασίας επηρεάζοντας το ύψος του μισθού και εξισώνοντας το οριακό έσοδο με το οριακό κόστος εξαλείφοντας τα κέρδη στερούν από τις επιχειρήσεις το κίνητρο να προσλάβουν και να εκπαιδεύσουν εκτός εργασίας, αν και θα ήταν πρόθυμοι να εργαστούν με μικρότερο μισθό, καθιστώντας τους αθέλητα άνεργους (1984, σελ. 14-15). Στο ερώτημα γιατί οι επιχειρήσεις δεν απολύουν μαζικά υψηλά αμειβόμενους εντός εργασίας και να προσλάβουν χαμηλά αμειβόμενους εκτός εργασίας οι Λιντμπεκ και Σνόουερ απαντούν ότι κάτι τέτοιο πρώτον, θα έκανε τους πιο παραγωγικούς εργάτες να θέλουν να φύγουν από την επιχείρηση, δεύτερον οι εναπομείναντες εργαζόμενοι ίσως να θελήσουν να εκδικηθούν την εργοδοσία μέσω απεργιών[25] ή κάνοντας πάρα μόνο τα απαραίτητα[26] και τρίτον το ηθικό όσων έχουν μείνει πιθανότατα θα πέσει, όπως και η παραγωγικότητά τους.

[25] Για περισσότερα πάνω στη δράση των συνδικάτων βλ. Lindbeck & Snower, 1984, Section 3 & 4.

[26] Ο αγγλικός όρος είναι work-to-rule και σημαίνει ότι ένας εργαζόμενος κάνει μόνο όσα ορίζονται στη σύμβασή του και τίποτα παραπάνω.

Σε αυτή τη θεωρία η ανεργία παρουσιάζεται ως αθέλητη με χαρακτηριστικά μόνιμης διάρκειας. Οι εργαζόμενοι λόγω της θέσης τους έχουν μια μονοπωλιακή δύναμη που αποκτούν μέσω του καθορισμού του μισθού τους και την χρησιμοποιούν όχι από κακία αλλά από εγωιστικούς λόγους. Όσοι βρίσκονται εκτός εργασίας αδυνατούν να υποσκάψουν αυτή τη δύναμη κάνοντας τη πλεονάζουσα προσφορά εργασίας μόνιμη, έως ότου να αρθούν από το κράτος οι περιορισμοί στην αγορά εργασίας και να γίνει πιο ευέλικτη.

Η Τρέχουσα Ελληνική Οικονομική Κρίση

Τα Χρόνια Πριν Τη Κρίση

Το 1981, σε μια πολύ σημαντική στιγμή, η Ελλάδα έγινε και επίσημα μέλος της, τότε, Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας μετά από πολιτικές διαβουλεύσεις ετών και προσπάθειες εξευρωπαϊσμού της χώρας ύστερα από τη καταστροφική δικτατορία των ετών 1967-1974. Είκοσι χρόνια αργότερα επανεπιβεβαιώθηκε η θέση της χώρας στην ευρωπαϊκή οικογένεια με την ανακοίνωση ότι έχει γίνει δεκτή στη Ζώνη του Ευρώ, της νέας οικονομικής ζώνης που θα αντικαθιστούσε τα παλιά εθνικά νομίσματα και θα χρησιμοποιούσε ένα κοινό νόμισμα για τις χώρες που συμμετείχαν.

Με την είσοδο, λοιπόν, της Ελλάδας στην ευρωζώνη οι προοπτικές της ελληνικής οικονομίας χαρακτηρίζονταν ευοίωνες μετά από πολλά χρόνια που η οικονομία ήταν αδύναμη. Το επιτόκιο, με το οποίο δανειζόταν το ελληνικό δημόσιο για τα 10ετή ομόλογα που εξέδιδε, άρχισε να αποκλιμακώνεται άμεσα και το εύρος τους σε σχέση με αυτό που πλήρωνε το γερμανικό κράτος έφτασε να κυμαίνεται από τις 10 μέχρι τις 30 μονάδες βάσης τη περίοδο 2002-2007, ουσιαστικά δηλαδή η Ελλάδα δανειζόταν επί ίσοις όροις με την Γερμανία. Πλέον, η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε τη δυνατότητα να υποτιμήσει το νόμισμά της ή να μπει στο πειρασμό να δημιουργήσει αιφνιδιαστικό πληθωρισμό καθώς η νομισματική πολιτική ανήκει στα χέρια της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Επομένως, τα ελληνικά ομόλογα ήταν ένας ασφαλής προορισμός για τους επενδυτές χωρίς να φοβούνται ότι κινδυνεύουν να χάσουν χρήματα.[27]

Η νομισματική πολιτική της Ε.Κ.Τ. από τη δημιουργία της έχει ένα και μόνο στόχο, τη διατήρηση της σταθερότητας των τιμών στο 2% ετησίως. Όλοι οι υπόλοιποι

[27] Για περισσότερα πάνω στις αποδόσεις των ομολόγων του ελληνικού δημοσίου βλ. Gibson, Hall & Tavlas , 2011.

στόχοι, όπως της χαμηλής ανεργίας και της οικονομικής σταθερότητας, είναι δευτερεύοντες και επιδιώκονται μόνο αν δεν τίθεται σε κίνδυνο ο πρωταρχικός στόχος. Επιπλέον, είναι επιφορτισμένη με τη διαχείριση των συναλλαγματικών διαθεσίμων και είναι η μοναδική υπεύθυνη για την έκδοση χρήματος στην ευρωζώνη. Το κύριο εργαλείο με το οποίο επηρεάζει τη νομισματική πολιτική είναι το επιτόκιο επαναχρηματοδότησης, το οποίο ξεκίνησε στο 3% το 1999 και μέσα σε 2 χρόνια ανέβηκε στο υψηλότερο επίπεδο κοντά στο 5%. Έως το 2003 κατέβηκε στο 2% και για 3 χρόνια παρέμεινε εκεί τροφοδοτώντας με φτηνά δάνεια τις χώρες της ευρωζώνης. Στις αρχές του 2006 η Ε.Κ.Τ. αποφάσισε πως πρέπει να ανεβάσει πάλι το βασικό επιτόκιο φτάνοντάς το στο 4% ως το 2008 μετά από 1 χρόνο που είχε σκάσει η φούσκα των ακινήτων, αυτή τη φορά, στην Αμερική οδηγώντας στη μεγαλύτερη ύφεση παγκοσμίως μετά το Μεγάλο Κραχ του 1929.[28]

Υπό αυτές τις συνθήκες, όπως φαίνεται στο Πίνακα 1 ο οποίος δείχνει τα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της Ελλάδας και της Ευρωζώνης την οκταετία 2001-2008, η ελληνική οικονομία έτρεχε με, κατά μέσο όρο κάθε χρόνο, πάνω από 3,5% αύξηση στο πραγματικό Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, σε σχέση με το προηγούμενο χρόνο, φτάνοντας τα 233 δις ευρώ σε αγοραίες τιμές το 2008 από 146 δις το 2001, την ώρα που στην υπόλοιπη ευρωζώνη η κατά μέσο όρο αύξηση ήταν της τάξεως του 1,75%. Παράλληλα, η ανεργία έπεφτε αργά αλλά σταθερά φτάνοντας το 7,7% το 2008 από 10,5% τη χρονιά που μπήκαμε στο ευρώ, σύμφωνα με το Πίνακα 3. Τα περισσότερα από τα στοιχεία, λοιπόν, έδειχναν ότι η ελληνική οικονομία ευημερούσε και ο Έλληνας πολίτης περνούσε τις καλύτερες στιγμές του από άποψη κατά κεφαλήν εισοδήματος καθώς το 2008 είχε φτάσει στο 20.800 από 13.400 το 2001. Στην όλη εικόνα συνέβαλε και η πετυχημένη διοργάνωση των 28^{ων} Σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων που αναγέννησε το εθνικό φρόνημα και δημιούργησε μια μεγάλη ευφορία για το μέλλον. Ωστόσο, η οικονομία αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα σε πολλούς τομείς τα οποία, μάλλον, οι εκάστοτε κυβερνήσεις προτιμούσαν να κρύψουν κάτω από το χαλί και όχι να τα αντιμετωπίσουν τη στιγμή που παρουσιάζονταν ως όφειλαν.

Αρχικά, για να ενταχθεί μια οικονομία στη ευρωζώνη, όπως ορίζεται στη Συνθήκη του Μάαστριχτ του 1992, θα πρέπει το έλλειμμα και το χρέος της γενικής

[28] Για περισσότερα πάνω στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και τη νομισματική της πολιτική βλ. De Grauvwe, 2006, Κεφάλαια 7 & 8.

Πίνακας 1. Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας τα έτη 2001-2008.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ρυθμός Μεταβολής Πραγματικού Α.Ε.Π.	4,2	3,4	5,9	4,4	2,3	5,5	3,5	-0,2
Ευρωζώνη	2	0,9	0,7	2,2	1,7	3,2	2,9	0,4
Α.Ε.Π. (σε δισεκατομμύρια Ευρώ)	146,4	156,6	172,4	185,2	193	208,6	223,1	233,1
Κατά Κεφαλήν Α.Ε.Π.	13.400	14.300	15.600	16.700	17.400	18.700	19.900	20.800
Ευρωζώνη	22.900	23.600	24.100	24.900	25.600	26.800	28.000	28.400
Κρατικό Χρέος (ως % του Α.Ε.Π.)	103,7	101,7	97,4	98,6	100	106,1	107,4	113
Ευρωζώνη	68,2	68	69,2	69,6	70,2	68,6	66,3	70,1
Κρατικές Δαπάνες (ως % του Α.Ε.Π.)	45,4	45,1	44,7	45,5	44,6	45,3	47,5	50,6
Ευρωζώνη	47,3	47,6	48	47,5	47,4	46,8	46,1	47,2
Κρατικά Έσοδα (ως % του Α.Ε.Π.)	40,9	40,3	39	38,1	39	39,2	40,7	40,7
Ευρωζώνη	45,3	44,9	44,9	44,6	44,9	45,4	45,4	45,1
Πρωτογενές Ισοζύγιο (ως % του Α.Ε.Π.)	2	0,7	-0,7	-2,6	-0,7	-1,4	-2	-4,8
Ευρωζώνη	1,8	0,8	0,1	0,2	0,5	1,5	2,3	0,9
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ως % του Α.Ε.Π.)	-7.2	-6.5	-6.5	-5.8	-7.6	-11.4	-14.6	-14.9
Έλλειμμα Κρατικού Προϋπολογισμού (ως % του Α.Ε.Π.)	4,5	4,8	5,6	7,5	5,2	5,7	6,5	9,8

Πηγή: Eurostat, Government Statistics.

κυβέρνησης ως ποσοστό του Α.Ε.Π. να έχουν ικανή πτωτική τάση αν είναι άνω του 3% και 60% αντίστοιχα. Όλα τα χρόνια κυκλοφορίας του ευρώ καμία χρονιά η Ελλάδα δεν πέτυχε το στόχο του ελλείμματος όντας μεταξύ 4,5% το 2001 και 9,8% το 2008. Επιπλέον, η Ελλάδα όταν μπήκε στο ευρώ είχε δημόσιο χρέος 103,7%, δηλαδή χρώσταγε λίγο πάνω από όσα ακριβώς έβγαζε. Δυο χρόνια αργότερα μειώθηκε στο 97,4% αλλά έκτοτε άρχισε να ανεβαίνει με αλματώδεις ρυθμούς. Το 2005 έφτασε στο 100% και 3 χρόνια αργότερα στο 113%. Όπως μας πληροφορούν οι Moutos & Tsitsikas στο άρθρο τους *Whither Public Interest: The Case of Greece's Public Finances* η ετήσια ανάλυση της συσσώρευσης του χρέους δείχνει ότι υπεύθυνοι παράγοντες για την αύξησή του είναι η προσαρμογή ελλείμματος-χρέους (stock-flow adjustment) από προηγούμενες χρονιές, προερχόμενη από συναλλαγές που δεν εγγράφονται στον προϋπολογισμό αλλά συμβάλλουν στην αύξησή του, και το διαρθρωτικό κομμάτι, όπως είναι το πρωτογενές έλλειμμα, δηλαδή το έλλειμμα του προϋπολογισμού χωρίς να περιλαμβάνουμε τους τόκους.[29]

Στον γενικό κρατικό προϋπολογισμό εκτός, φυσικά, από τη κεντρική διοίκηση, όπως είναι αστυνομία, νοσοκομεία, σχολεία και πανεπιστήμια, περιλαμβάνονται και τα ασφαλιστικά ταμεία και οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι δαπάνες της γενικής κυβέρνησης τα χρόνια πριν τη κρίση κυμαίνονταν από 44,6% το 2005 μέχρι 50,6% το 2008 ενώ αντίστοιχα στην υπόλοιπη ευρωζώνη κυμαίνονταν από 46 μέχρι 48%. Αυτή η διαφορά με τις υπόλοιπες χώρες αποδίδεται κυρίως στην αύξηση σε κοινωνικές παροχές, όπως είναι οι συντάξεις, στις αποδοχές των δημοσίων υπαλλήλων σε εταιρίες κοινής ωφέλειας, όπως είναι η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού[30] και σε σπατάλες, καθώς σύνηθες φαινόμενο είναι οι υπερκοστολογήσεις σε δημόσια έργα, για παράδειγμα το 2004 ενώ η αρχική εκτίμηση για το κόστος των Ολυμπιακών Αγώνων ήταν 2,5 δις, η τελική κοστολόγηση, σύμφωνα με το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, τριπλασίασε την εκτίμηση στα 8,5 δις.

Από την άλλη πλευρά τα έσοδα της γενικής κυβέρνησης όντας στο 40,9% του Α.Ε.Π. το 2001, έπεσαν στο 38,1% το 2004 και αυξήθηκαν μέχρι 2,5 μονάδες τα επόμενα χρόνια τη στιγμή που στην υπόλοιπη ευρωζώνη τα έσοδα σταθερά κυμαίνονταν μεταξύ 44,5% και 45,5%. Ο λόγος για τον οποίο τα δημόσια έσοδα

[29] Moutos & Tsitsikas, 2010, Section 3.
[30] Moutos & Tsitsikas, 2010, Section 4.

μειώθηκαν εκείνη τη περίοδο είναι η πτώση των άμεσων και έμμεσων φόρων, δηλαδή οι φόροι εισοδήματος και κατανάλωσης αντίστοιχα. Χαρακτηριστικό είναι ότι η Ελλάδα έχει μεγάλη φοροδιαφυγή και εισφοροδιαφυγή και εξίσου μεγάλη διαφθορά στο δημόσιο τομέα δυσχεραίνοντας τη προσπάθεια για εύρεση εσόδων διότι αφενός πολλοί αποκρύπτουν τα πραγματικά εισοδήματά τους πληρώνοντας έτσι μικρότερο φόρο ή αποδίδουν καθόλου εισφορές στα ασφαλιστικά ταμεία, κυρίως ελεύθεροι επαγγελματίες, όπως γιατροί και δικηγόροι, και αφετέρου υπάλληλοι των εφοριών λαμβάνοντας συνήθως χρηματική προμήθεια συγκαλύπτουν τους φοροφυγάδες.[31]

Επιπλέον, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών με τον υπόλοιπο κόσμο, δηλαδή οι εξαγωγές μείον τις εισαγωγές, όλα τα χρόνια κυκλοφορίας του ευρώ στην Ελλάδα έχει αρνητικό πρόσημο κυμαίνοντας μεταξύ -5,8% το 2004 μέχρι -14,9% το 2008. Αυτό σημαίνει ότι πάντοτε οι εισαγωγές ήταν περισσότερες από τις εξαγωγές. Αυτό το πρόβλημα ήταν ανέκαθεν στην επικαιρότητα αλλά με την είσοδο στο ευρώ διευρύνθηκε διότι πλέον η Ελλάδα δεν μπορούσε να υποτιμήσει τη δραχμή, όπως κατά κόρον έκανε τα προηγούμενα χρόνια, και να κάνει πιο φτηνά και ανταγωνιστικά τα ελληνικά προϊόντα βελτιώνοντας το ισοζύγιο. Οι μεταρρυθμίσεις για να γίνει ανταγωνιστική και πιο αποδοτική η ελληνική παραγωγή εξέλειπαν. Έτσι, πλέον με το ευρώ η ελληνική οικονομία ανοίχτηκε περισσότερο και λόγω του ελλείμματος στο ισοζύγιο το χρέος της χώρας αυξήθηκε.

Όλα όσα αναφέρθηκαν τις προηγούμενες παραγράφους δεν είναι παρά τα αίτια της κρίσης που βιώνουμε σήμερα, ανάμεσα στα οποία μπορεί κανείς να προσθέσει τη πολιτική φαυλοκρατία και το πελατειακό κράτος τα οποία δημιούργησαν και εξέθρεψαν τα 2 πολιτικά κόμματα που εναλλάσσονταν στην εξουσία από τη μεταπολίτευση και έπειτα, το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα και η Νέα Δημοκρατία. Η αφορμή για την ελληνική κρίση, ωστόσο, δεν ήλθε εκ των έσω όπως θα περίμενε κανείς αλλά από την Αμερική και συγκεκριμένα από τις ενέργειες των εκεί χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων.

Η Κρίση στην Ελλάδα

Στις 15 Σεπτεμβρίου 2008 μία από τις μεγαλύτερες επενδυτικές τράπεζες στο κόσμο, η Leeman Brothers, κατέθεσε αίτηση για εισαγωγή στη διαδικασία πτώχευσης

[31] Για περισσότερα πάνω στη κίνηση των εσόδων και τη διαφθορά βλ. Moutos & Tsitsikas, 2010, Section 4 και 5 αντίστοιχα.

σύμφωνα με το Αμερικανικό δίκαιο. Η κατάρρευση αυτού του επενδυτικού κολοσσού είναι αποτέλεσμα του πανικού που δημιουργήθηκε το 2007 στα αμερικάνικα χρηματιστήρια. Από τα μέσα τις δεκαετίας του ’90 ξεκίνησε μια τάση στην αγορά ακινήτων όπου στεγαστικά δάνεια δίνονταν σε πολλούς καταναλωτές οι οποίοι είτε κατείχαν πολύ χαμηλά εισοδήματα όντας φτωχοί είτε καθόλου εισόδημα όντας μετανάστες. Οι τράπεζες εκμεταλλεύτηκαν την υπόσχεση του αμερικάνικου ονείρου όπου ο καθένας όσο φτωχός κι αν είναι μπορεί να αποκτήσει το δικό του σπίτι. Έτσι, ο ελλιπής θεσμικός έλεγχος και, κυρίως, η απληστία των τραπεζών διπλασίασαν την περίοδο 2000-2007 τον αριθμό των στεγαστικών δανείων και δημιούργησαν τη φούσκα των ακινήτων.

Τα στεγαστικά αυτά δάνεια είχαν σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε μετά από 2 ή 3 χρόνια το επιτόκιο αποπληρωμής να αυξάνεται τόσο πολύ που αναγκαζόταν ο δανειολήπτης να συνάψει εκ νέου δάνειο για να πληρώσει το προηγούμενο. Λογική συνέπεια είναι κάποια στιγμή να αρχίσουν οι δανειολήπτες να αθετούν τα δάνειά τους καταρρακώνοντας τις τιμές των ακινήτων και στερώντας από τις τράπεζες μέρη του ενεργητικού τους οι οποίες είχαν εκδώσει ομόλογα συνδεδεμένα με αυτά τα δάνεια. Ο πανικός ξέσπασε τον Αύγουστο του 2007 στην αγορά των ρέπος, μιας αγοράς βραχυπρόθεσμης έκδοσης ομολόγων, όταν οι τράπεζες σταμάτησαν να δέχονται αυτά τα επισφαλή δάνεια ως εχέγγυα για ρευστότητα επειδή θεωρούσαν ότι δεν είχαν πλέον καμία αξία. Η ανασφάλεια μεταδόθηκε και στο χρηματιστήριο μετοχών και παραγώγων όπου η αξία των μετοχών πολλών από αυτές τις τράπεζες, όπως οι Bear Stearns, Merrill Lynch και Leeman Brothers, πήγαν στο ναδίρ απειλώντας τες με πτώχευση αφού δεν υπήρχε πλέον ρευστότητα. Τελικά κάποιες εταιρίες κρατικοποιήθηκαν και διασώθηκαν, όμως άλλες πτώχευσαν έχοντας ήδη περιδινήσει στη κρίση χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και πέρα από τον Ατλαντικό.[32]

Τα ομόλογα που είχαν εκδώσει αυτές οι τράπεζες και τα οποία είχαν βαθμολογηθεί με το υψηλότερο βαθμό, το ΑΑΑ, αγοράστηκαν στη συνέχεια κυρίως από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα της Ευρώπης. Έτσι, όταν έσκασε η φούσκα στην Αμερική και αυτά τα ομόλογα δεν άξιζαν πλέον τίποτα, πολλές ευρωπαϊκές τράπεζες αντιμετώπιζαν πρόβλημα ρευστότητας από την Ε.Κ.Τ. λόγω ανύπαρκτων εχεγγύων μεταφέροντας το πρόβλημα και στη πραγματική οικονομία έχοντας μειώσει τον αριθμό των δανείων που δίδονταν. Συγκεκριμένα, στην Ελλάδα σύμφωνα με τα

[32] Για περισσότερα πάνω στα αίτια της Κρίσης του 2007-2009 βλ. Gorton, 2008.

στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος ο ρυθμός πιστωτικής επέκτασης προς τον εγχώριο ιδιωτικό τομέα εμφανίζει αρνητικό πρόσημο κάθε τρίμηνο από το 2008.[33]

Όταν πλέον σταμάτησαν τα φτηνά δάνεια το πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας ήλθε στην επιφάνεια. Τα έσοδα άρχισαν να στερεύουν, η ύφεση ήλθε για να μείνει και οι σπατάλες δημοσίων πόρων συνεχίζονταν. Χαρακτηριστικό όλου αυτού του πράγματος είναι ότι το έλλειμμα του γενικού κρατικού προϋπολογισμού ως προς το Α.Ε.Π., όπως φαίνεται στον Πίνακα 2 ο οποίος δείχνει τα αντίστοιχα μακροοικονομικά μεγέθη με το προηγούμενο πίνακα τη τριετία 2009-2011, το 2009 μετά από συνεχείς αναθεωρήσεις έφτασε στο 15,6%. Αδυνατώντας να χρηματοδοτήσει αυτό το έλλειμμα η νέα κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ., που βγήκε από τις εκλογές του 2009, και μετά από τη καθυστερημένη αντίδραση των ευρωπαίων εταίρων και της απροθυμίας Ε.Κ.Τ. να δέχεται πλέον ομόλογα ελληνικού δημοσίου για ρευστότητα προς τις ελληνικές τράπεζες, οι αγορές εκτίμησαν ότι για πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια υπάρχει ο κίνδυνος χρεοκοπίας και έτσι το επιτόκιο για τα δεκαετή ομόλογά της αυξήθηκε με γεωμετρικούς ρυθμούς και συγκεκριμένα πάνω από τις 1000 μονάδες βάσης την άνοιξη του 2010 (Gibson, Hall & Tavlas, 2011, σελ. 10). Επισήμως η Ελλάδα ζητά βοήθεια το Μάιο του 2010 από τους ευρωπαίους εταίρους υπογράφοντας μια διεθνή Δανειακή Σύμβαση και ένα Μνημόνιο Κατανόησης, αξίας 110 δις ευρώ και τριετής διάρκειας, με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ε.Κ.Τ. και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, το οποίο προσκλήθηκε να συμμετάσχει λόγω τις εμπειρίας του σε θέματα διαχείρισης κρίσεων και των κεφαλαίων του.

Παρ' όλο που το ελληνικό κράτος χρηματοδοτήθηκε για να μειώσει τα ελλείμματά του και να βγει από την ύφεση στη πραγματικότητα συνέβη το αντίθετο. Η ύφεση έβαινε όλο και βαθύτερα έχοντας χάσει συναρθροιστικά το 15% του εθνικού εισοδήματος μέχρι το τέλος του 2011. Το κρατικό χρέος αντί να μειωθεί απογειώθηκε στο 170% του Α.Ε.Π. το 2011 δημιουργώντας μια συνεχή συζήτηση γύρω από την έξοδο της Ελλάδας από το ευρώ παρά τη μείωση των ελλειμμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και γενικού προϋπολογισμού στο 9,8% και 9,4% αντίστοιχα. Έτσι, μετά την προφανή αποτυχία του πρώτου προγράμματος αποφασίστηκε μια μερική ελάφρυνση του δημοσίου χρέους με την συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα σε 2 προγράμματα επαναγοράς ομολόγων, το πρώτο στο μισό περίπου της αρχικής τους

[33] Τράπεζα της Ελλάδος, 2012, σελ. 160-161.

Πίνακας 2. Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας τα έτη 2009-2011.

	2009	2010	2011
Ρυθμός Μεταβολής Πραγματικού Α.Ε.Π.	-3,1	-4,9	-7,1
Ευρωζώνη	-4,4	2	1,4
Α.Ε.Π. (σε δισεκατομμύρια Ευρώ)	231	222,1	208,5
Κατά Κεφαλήν Α.Ε.Π.	20.500	19.600	18.500
Ευρωζώνη	27.100	27.800	28.300
Κρατικό Χρέος (ως % του Α.Ε.Π.)	129,4	148,3	170,6
Ευρωζώνη	79,9	85,3	87,2
Κρατικές Δαπάνες Χρέος (ως % του Α.Ε.Π.)	54	51,5	51,8
Ευρωζώνη	51,2	51	49,5
Κρατικά Έσοδα Χρέος (ως % του Α.Ε.Π.)	38,3	40,6	42,3
Ευρωζώνη	44,9	44,8	45,4
Πρωτογενές Ισοζύγιο (ως % του Α.Ε.Π.)	-10,4	-4,7	-2,2
Ευρωζώνη	-3,5	-3,4	-1,1
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ως % του Α.Ε.Π.)	-11.1	-10.1	-9.8
Έλλειμμα Κρατικού Προϋπολογισμού Χρέος (ως % του Α.Ε.Π.)	15,6	10,7	9,4

Πηγή: Eurostat, Government Statistics.

ονομαστικής αξίας τον Φεβρουάριο του 2012 εξοικονομώντας περίπου 100 δις χρέους, και παράλληλα συνάφθηκε μια δεύτερη δανειακή σύμβαση με τους διεθνείς πιστωτές ύψους 130 δις, γνωστή ως Μνημόνιο 2[34], και το δεύτερο πρόγραμμα επαναγοράς ομολόγων τον επόμενο Δεκέμβριο στο 1/3 της ονομαστικής τους αξίας.

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η κρίση στην Ελλάδα δεν είναι κάτι το ξαφνικό παρά ένα πρόβλημα που περίμενε να εμφανιστεί. Είναι το αποτέλεσμα των εν γένει αδυναμιών και της κακής δομής της ελληνικής οικονομίας, ένα από τα οποία είναι η υψηλή ανεργία στο σύνολο του εργατικού δυναμικού παρά όλη την άνθηση στις αρχές της δεκαετίας. Στη συνέχεια θα αναλυθώ πλήρως στη διερεύνηση αυτού του φαινομένου.

Η Ανεργία στην Ελλάδα

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, σχετικά με τα χρόνια πριν τη κρίση, η Ελλάδα, παρά τη ταχύρυθμη ανάπτυξη που είχε, αντιμετώπιζε παράλληλα και υψηλή ανεργία. Επομένως, ανακύπτει το ερώτημα για ποιο λόγο συνέβαινε αυτό. Τι έφταιγε και παρά το ευνοϊκό μακροοικονομικό περιβάλλον πολλοί Έλληνες δεν μπορούσαν να βρουν απασχόληση, την ώρα που Ευρωπαίοι συνάδελφοί τους απολάμβαναν υψηλά ποσοστά απασχόλησης;

Ο ορισμός για την ανεργία που δίνει η Eurostat, η ευρωπαϊκή στατιστική υπηρεσία, είναι το ποσοστό εκείνο του εργατικού δυναμικού ηλικίας 15 έως 74 ετών που δεν εργάζονται αν και είναι διαθέσιμοι, και είτε έψαχναν για εργασία τον τελευταίο μήνα είτε επρόκειτο να ξεκινήσουν δουλειά τους επόμενους 3 μήνες. Ως απασχολούμενοι ορίζονται τα άτομα ηλικίας 15 χρόνων και άνω που εργάστηκαν έστω και 1 ώρα επ' αμοιβής το τελευταίο διάστημα ή δεν δούλεψαν λόγω αδείας ενώ οικονομικά ανενεργοί ορίζονται όλα τα υπόλοιπα άτομα που δεν είναι ούτε απασχολούμενοι ούτε άνεργοι. Το σύνολο των απασχολουμένων και των ανέργων αποτελούν το εργατικό δυναμικό της κάθε οικονομίας.[35] Άρα για να βρούμε το ποσοστό ανεργίας σε μια οικονομία αρκεί να διαιρέσουμε τον αριθμό των ανέργων προς το εργατικό δυναμικό.

Σύμφωνα με το παραπάνω ορισμό τα ποσοστά ανεργίας, όπως αυτά

[34] Τράπεζα της Ελλάδος, 2012, σελ. 26.

[35] Ο ορισμός αυτός βρίσκεται στη διαδικτυακή σελίδα της Eurostat http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/methodology/definitions.

αποτυπώνονται μέσα από τα στατιστικά στοιχεία της Eurostat, βρίσκονται στο Πίνακα 3 χωρισμένα ανά ηλικιακές και φυλετικές ομάδες τα έτη 2001-2011 για την Ελλάδα και την Ευρωζώνη. Το 2001, τη πρώτη χρονιά υιοθέτησης του ευρώ, η συνολική ανεργία ανερχόταν στο 10,5% του εργατικού δυναμικού. 2 χρόνια αργότερα έπεσε στο 9,4% αφού προηγουμένως είχε περάσει από το 9,9% και τη χρονιά των Ολυμπιακών αγώνων ανέβηκε στο 10,2% για να ξεκινήσει μια σταδιακή αποκλιμάκωση, χρόνο με το χρόνο, φτάνοντας το 2008 στο χαμηλό του 7,7% ποσοστό το οποίο ήταν πολύ κοντά με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο του 7,5% ο οποίος όλα τα προηγούμενα χρόνια κινείτο μεταξύ 7,4% το 2007 έως 9,1% το 2004. Ωστόσο, καθώς ξεκίναγε η κρίση το ποσοστό της ανεργίας ανέβηκε με αλματώδεις ρυθμούς στο 9,5% το 2009, 12,6% το 2010, 17,7% το 2011 και σύμφωνα με τις τελευταίες προβλέψεις για το 2012 πολύ πιθανό είναι να σκαρφαλώσει στο 24%, σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, πράγμα που σημαίνει ότι σχεδόν το ¼ του εργατικού δυναμικού είναι άνεργο.[36]

Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα στοιχεία για τις κατηγορίες των ανέργων κατά φύλο και κατά ηλικία. Οι άνδρες όλων των ηλικιών ξεκινούν με ποσοστό 6,9% για να φτάσουν στο 5,1% το 2008 και να τριπλασιαστεί 3 χρόνια αργότερα στο 15% την ώρα που στην ευρωζώνη αντίστοιχα οι άνδρες αντιμετωπίζουν υψηλότερα ποσοστά. Από την άλλη πλευρά οι γυναίκες έχουν πιο υψηλά ποσοστά ξεκινώντας από το 15,9% το 2001 και πέφτει στο 11,4% το 2008 για να διπλασιαστεί σχεδόν στο 21,4% το 2011 ενώ στην ευρωζώνη το ποσοστό κυμαινόταν από το χαμηλότερο 8,3% το 2008 στο μέγιστο 10,4% το 2011.

Επιπρόσθετα, βλέποντας τα στοιχεία για τους νέους ηλικίας 15 έως 24 ετών παρατηρούμε ότι το 2001 έχουν ποσοστό ανεργίας 28% το οποίο σιγά-σιγά πέφτει φτάνοντας στο ελάχιστό του 22,1% το 2008 για να αρχίσει να ανεβαίνει στο 25,8% το 2009, στο 32,9% το 2010, στο 44,4% το 2011 και σύμφωνα με τις προβλέψεις πρόκειται να ξεπεράσει το 50% το 2012, πράγμα που σημαίνει ότι πλέον ένας στους 2 νέους είναι άνεργος.[37] Στις ηλικίες 25-74 τα ποσοστά ανεργίας κυμαίνονται από το χαμηλότερο 6,6% το 2008 στο μέγιστο 15,9% το 2011. Αναλύοντας περισσότερο σε αυτή τη κατηγορία οι άνδρες έχουν τα χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας ξεκινώντας από 5,3% το 2001 και φτάνουν στο 4,2% το 2008 την ώρα που στην ευρωζώνη τα

[36] Τράπεζα της Ελλάδος, 2012, σελ. 27.
[37] Τράπεζα της Ελλάδος, 2012, σελ. 105.

Πίνακας 3. Ποσοστά ανεργίας ανά ηλικιακή και φυλετική ομάδα τα έτη 2001-2011.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Συνολική Ανεργία	10,5	9,9	9,4	10,2	9,9	8,9	8,3	7,7	9,5	12,6	17,7
Ευρωζώνη	8	8,4	8,8	9,1	8,9	8,3	7,4	7,5	9,4	10	10,1
Άνδρες ετών 15-74	6,9	6,5	6	6,4	6,1	5,6	5,2	5,1	6,9	9,9	15
Ευρωζώνη	6,8	7,3	7,8	8,2	8	7,4	6,6	6,8	9,2	9,8	9,9
Γυναίκες ετών 15-74	15,9	15,2	14,3	15,9	15,3	13,6	12,8	11,4	13,2	16,2	21,4
Ευρωζώνη	9,7	9,9	10,1	10,3	10,1	9,5	8,5	8,3	9,7	10,2	10,4
Συνολική για έτη 15-24	28	26,1	25,7	26,5	26	25,2	22,9	22,1	25,8	32,9	44,4
Ευρωζώνη	15,3	16	16,6	17,6	17,7	16,5	15	15,5	19,8	20,5	20,7
Συνολική για έτη 25-74	8,2	8	7,6	8,4	8,4	7,5	7,1	6,6	8,3	11,1	15,9
Ευρωζώνη	7,1	7,4	7,8	8,1	7,8	7,3	6,5	6,5	8,3	8,8	8,9
Άνδρες ετών 25-74	5,3	5,1	4,8	5,1	5	4,6	4,4	4,2	6	8,8	13,5
Ευρωζώνη	5,9	6,3	6,8	7,1	6,9	6,4	5,7	5,8	8	8,6	8,7
Γυναίκες ετών 25-74	12,8	12,5	11,8	13,4	13,3	11,6	11,1	10	11,5	14,3	19,2
Ευρωζώνη	8,7	8,8	9,2	9,3	9	8,5	7,6	7,4	8,6	9,1	9,3
Μακροχρόνια Ανεργία	51.4	51.3	54.9	53.1	52.2	54.3	50.0	47.5	40.8	45.0	49.6

Πηγή: Eurostat, Labour Market Statistics.

αντίστοιχα ποσοστά είναι πάντοτε υψηλότερα μέχρι τα χρόνια της κρίσης, χαρακτηριστικά το έτος 2009 η διαφορά τους είναι 2 ποσοστιαίες μονάδες. Παράλληλα, τα ποσοστά των γυναικών αυτής της ηλικίας κυμαίνονται από το 10% το

2008 στο σχεδόν διπλάσιο 19,2% το 2011 ενώ στην ευρωζώνη τα αντίστοιχα ποσοστά είναι από 7,4% το 2008 στο 9,3% το 2004 και το 2011. Τέλος, οι μακροχρόνια άνεργοι ως ποσοστό των ανέργων, δηλαδή όσοι άνεργοι αναζητούν εργασία για πάνω από ένα χρόνο, παρουσιάζουν σχεδόν την ίδια διακύμανση με το συνολικό ποσοστό ανεργίας. Πέφτουν στο 51,3% το 2002, ανεβαίνουν την επόμενη χρονιά, ύστερα πάλι μειώνονται στο 40,8% το 2008 για να φτάσουν το 49,6% το 2011 την ώρα που στο πρώτο τρίμηνο του 2012 παρατηρείται περαιτέρω αύξηση του αριθμού των μακροχρόνια ανέργων και δη αυτών που είναι άνεργοι πάνω από 2 χρόνια.[38]

Επιπλέον, χωρίζοντας το εργατικό δυναμικό στις ηλικίες 15-24 κατά εκπαιδευτικές ομάδες, δηλαδή ανάλογα με το εκπαιδευτικό επίπεδο που έχουν ολοκληρώσει είτε γυμνάσιο είτε λύκειο είτε κάποιο πανεπιστήμιο ή Τ.Ε.Ι., μπορούμε να δούμε ότι τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας έχουν όσοι κατέχουν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπως απεικονίζονται στο Πίνακα 4 τα ποσοστά τους για τα έτη 2001-2011 σύμφωνα με τη Eurostat. Αμέσως μετά, τα μεγαλύτερα ποσοστά έχουν οι απόφοιτοι λυκείου και τελευταίοι σε ποσοστά ανεργίας είναι οι απόφοιτοι υποχρεωτικής εκπαίδευσης παρ' όλο που η κρίση έχει χτυπήσει όλα τα στρώματα του εργατικού δυναμικού.

Η βιβλιογραφία πάνω στο θέμα είναι αρκετά εκτενής. Έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές που ανήκουν σε μεγάλα ερευνητικά ιδρύματα και όχι μόνο και έχουν βγάλει κάποια χρήσιμα συμπεράσματα αν και δεν συμφωνούν πάντοτε μεταξύ τους. Οι Katsanevas & Livanos (2006) βρίσκουν ότι η ανεργία τη περίοδο πριν τη κρίση οφείλεται σε 3 λόγους. Πρώτον, στην ελλείπουσα ζήτηση νέων ατόμων και συγκεκριμένα για απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης λόγω της αδύναμης σύνδεσης του εκπαιδευτικού συστήματος και της αγοράς εργασίας και της τάσης των νέων να εισέρχονται και να εξέρχονται στην αγορά εργασίας λόγω περαιτέρω συνέχισης των σπουδών τους. Δεύτερον, στις αποτυχημένες πολιτικές απασχόλησης του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού αδυνατώντας να ταιριάξει κενές θέσεις και ανέργους δημιουργώντας περιθώρια για ανεργία τριβής. Τρίτον, στην υψηλή νομική προστασία όσον ήδη εργάζονται, και γενικότερα στην ακαμψία της ελληνικής αγοράς εργασίας, κάνοντας πιο κοστοβόρα την πρόσληψη νέων εργαζομένων.

[38] Τράπεζα της Ελλάδος, 2012, σελ. 108.

Πίνακας 4. Ποσοστά ανεργίας κατά εκπαιδευτική ομάδα των ηλικιών 15-24 για τα έτη 2001-2011.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Απόφοιτοι Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης	23.8	21.6	20.3	22.9	19.4	21.7	17.8	19.0	22.3	31.2	43.2
Απόφοιτοι Λυκείου	30.1	28.7	28.0	27.4	27.6	26.1	23.7	23.3	26.5	31.4	43.8
Απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης	29.3	23.1	28.5	30.5	33.0	30.1	32.0	24.6	30.9	42.9	48.6

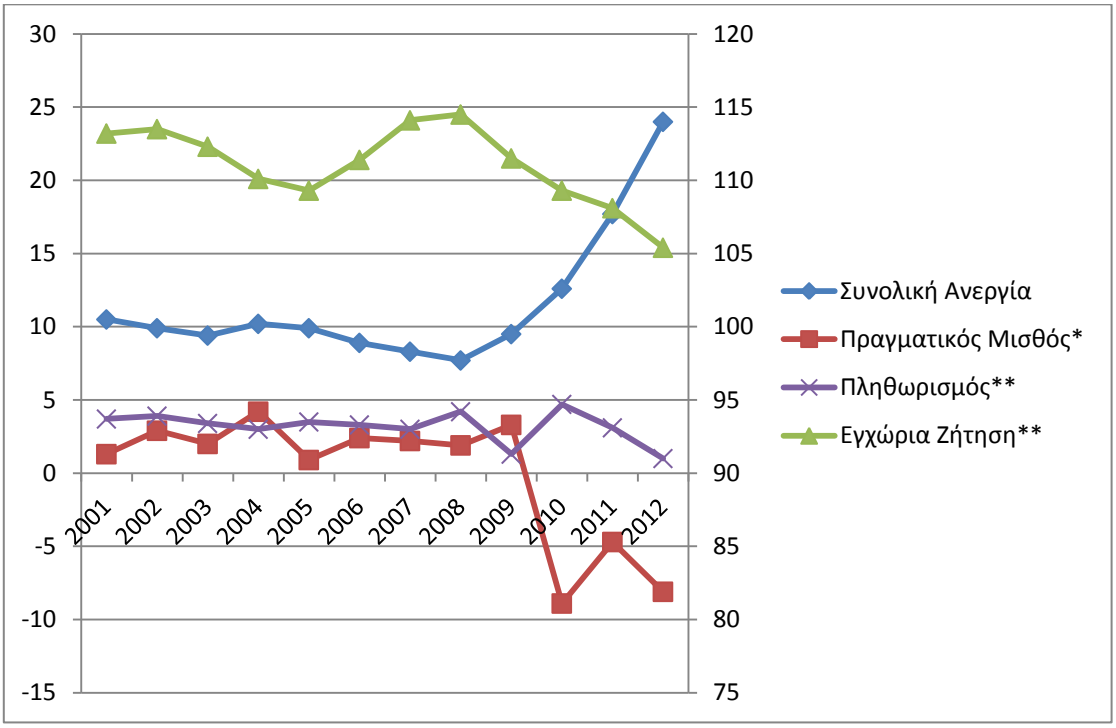
Πηγή: Eurostat, Labour Market Statistics.

Ο Kountentakis (2012) αναφέρει ότι από τότε που εκδηλώθηκε η κρίση τα υψηλά ποσοστά ανεργίας οφείλονται στις προσπάθειες να γίνει η αγορά πιο ευέλικτη. Η απασχόληση ήταν προστατευμένη και οι απολύσεις ήταν λίγες έως ότου το 2010 που η νομοθεσία άλλαξε και πλέον οι απολύσεις ήταν πιο εύκολες. Έτσι, παράλληλα με τη μείωση των προσλήψεων η αύξηση των απολύσεων εκτίναξε τα ποσοστά της ανεργίας. Ο Karantinos (2012) υποστηρίζει ότι η ανεργία στην Ελλάδα, κυρίως, είναι κυκλικού χαρακτήρα. Ειδικότερα, για τη κρίση στην αγορά εργασίας φταίει η έλλειψη στη συναρθροιστική ζήτηση προϊόντος και εργατικού δυναμικού ως ο σημαντικότερος παράγοντας, χωρίς να παραγνωρίζει τις επιδράσεις διαρθρωτικών παραγόντων, όπως ένα εργατικό δυναμικό με χαμηλά προσόντα ή καθόλου εργασιακές ικανότητες και χαμηλή κινητικότητα εργατών. Επίσης, ευθύνονται και οι αναποτελεσματικές πολιτικές για την απασχόληση που στόχευαν με λάθος μέτρα στο περιορισμό της ανεργίας.

Οι Μητράκος & Νικολίτσα (2006) αποδίδουν το διαχρονικά υψηλό ποσοστό ανεργίας στην αύξηση του εργατικού δυναμικού λόγω μεγαλύτερης, πλέον, συμμετοχής των γυναικών και των μεταναστών στην αγορά εργασίας, στην έλλειψη επαρκών ανταγωνιστικών συνθηκών στην αγορά προϊόντων και υπηρεσιών, που εμποδίζουν τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων και επομένως νέων θέσεων εργασίας, στην ακαμψία της αγοράς εργασίας και συσσώρευση μακροχρόνια ανέργων.

Από το πρώτο μέρος αυτής της εργασίας μπορούμε να αντιληφθούμε ότι κάθε

Πίνακας 5. Μακροοικονομικά μεγέθη τα έτη 2001-2012

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Πραγματικός Μισθός*	1,3	2,9	2	4,2	0,9	2,4	2,2	1,9	3,3	-8,9	-4,7	-8,1
Εγχώρια Ζήτηση**	113,2	113,5	112,3	110,1	109,3	111,4	114,1	114,5	111,5	109,3	108,1	105,4
Πληθωρισμός**	3,7	3,9	3,4	3,0	3,5	3,3	3,0	4,2	1,3	4,7	3,1	1

***Πηγή:** Τράπεζα της Ελλάδος.

****Πηγή**: Eurostat, Economy & Finance Statistics.

θεωρία που διατυπώθηκε σχετικά με την ανεργία υποστηρίζει ότι έχει κάποιο χαρακτηριστικό αίτιο. Επομένως, το συνολικό ποσοστό ανεργίας σε μακροοικονομικό επίπεδο μπορεί να αποδοθεί σε 4 παράγοντες: στη κίνηση του πραγματικού μισθού, στη συνολική ζήτηση, στο πληθωρισμό και την ευελιξία της αγοράς εργασίας. Τα στοιχεία αυτά είναι συγκεντρωμένα στον Πίνακα 5 όπου στο διάγραμμα συγκρίνονται οι μεταβολές της κάθε μεταβλητής στο χρόνο με τη κίνηση του ποσοστού ανεργίας. Όλες οι μεταβλητές μετριούνται στον αριστερό άξονα εκτός

από την εγχώρια ζήτηση που μετριέται στον δεξιό άξονα.

Οι νεοκλασικοί θεωρούσαν ότι είναι απαραίτητο σε μια οικονομία να μειωθεί ο πραγματικός μισθός για να μειωθεί και η ανεργία, όμως σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος από το 2001 ως το 2009, οι μέσες ακαθάριστες πραγματικές αποδοχές αυξανόταν κάθε χρόνο κατά μέσο όρο 2,3% ενώ το ποσοστό ανεργίας μειωνόταν και από το 2010 και ύστερα που η Ελλάδα υπέγραψε τη δανειακή σύμβαση ο πραγματικός μισθός μειώθηκε κατά περίπου 9%, το 2011 ήταν 4,7% και το 2012 μειώθηκε πάλι κατά περίπου 8% την ώρα που η ανεργία αυξάνεται αλματωδώς.

Οι μονεταριστές υποστήριξαν ότι για να μειωθεί το ποσοστό της ανεργίας χωρίς να δημιουργηθεί αυξάνων πληθωρισμός θα πρέπει η αγορά εργασίας να γίνει πιο ευέλικτη. Όντως από το 2010 και ύστερα η ευελιξία στην αγορά εργασίας ενισχύεται καθώς οι επιχειρήσεις πλέον μπορούν στη διάρκεια ενός μήνα να απολύσουν περισσότερα άτομα χωρίς να χαρακτηριστούν ομαδικές και παράλληλα με χαμηλότερο κόστος για τον εργοδότη, αφού ο χρόνος προειδοποίησης διακοπής της σύμβασης μειώθηκε, ενώ η κάθε επιχείρηση μπορεί να ορίζει πόσες ώρες εργασίας χρειάζεται από κάθε εργαζόμενο χωρίς να δεσμεύεται από τις συλλογικές συμβάσεις. Επίσης, αναδύθηκαν και πάλι οι συμβάσεις μαθητείας για τους νέους ανέργους με την αμοιβή τους για την συμμετοχή στο πρόγραμμα να βρίσκεται στο 70% του κατώτατου μισθού.[39] Από τα τέλη του 2011 έγινε ευκολότερη η σύναψη επιχειρησιακών συμβάσεων μειώνοντας έτσι τις καταβαλλόμενες αποδοχές και άρα το κόστος εργασίας. Τέλος, το 2012 προβλέφθηκε η άμεση μείωση των κατώτατων αποδοχών κατά 22% για τα άτομα άνω των 25 ετών και κατά 32% για τους νέους ενώ πλέον ο κατώτατος μισθός θα ορίζεται από την κυβέρνηση.[40] Ωστόσο, παρά τη μεγαλύτερη ευελιξία η ανεργία για όλες τις ομάδες και ειδικά για τους νέους συνέχισε να αυξάνεται.

Από την άλλη πλευρά φαίνεται πως υπάρχει κάποια αρνητική συσχέτιση της ανεργίας με τη συνολική εγχώρια ζήτηση, ως ποσοστό του Α.Ε.Π., καθώς η πρώτη ανταποκρίνεται στις κινήσεις της δεύτερης με κάποια χρονική καθυστέρηση στην αρχή. Συγκεκριμένα, τις 2 πρώτες χρονιές που αυξάνεται η εγχώρια ζήτηση μειώνεται η ανεργία, αργότερα παρ' όλο που η ζήτηση μέχρι το 2005 έχει πτωτική τάση η ανεργία αυξάνεται μια χρονιά και ύστερα μειώνεται πάλι λόγω της αύξησης τη

[39] Τράπεζα της Ελλάδος, 2010, σελ. 82-86.
[40] Τράπεζα της Ελλάδος, 2012, σελ. 118.

ζήτησης τα επόμενα χρόνια ως τις αρχές της κρίσης που η εγχώρια ζήτηση κάθε χρόνο μειώνεται και η ανεργία αυξάνεται συνεχώς. Αντίθετα, ο πληθωρισμός δεν εμφανίζει κάποια αρνητική ισχυρή συσχέτιση όπως υποστηρίζει η θεωρία, δεδομένου ότι μερικές χρονιές οι 2 μεταβλητές κινούνται παράλληλα. Ωστόσο, τα στοιχεία αυτά δεν είναι από μόνα τους αρκετά για βρούμε τι φταίει για την ανεργία στην Ελλάδα.

Παρατηρώντας προσεκτικά τα στοιχεία του Πίνακα 3 παρατηρούμε ότι οι μόνες κατηγορίες που είχαν διψήφια ποσοστά ανεργίας είναι οι νέοι άνδρες και οι γυναίκες όλων των ηλικιών, επομένως μπορούμε με ασφάλεια να υποθέσουμε ότι ο κύριος λόγος ύπαρξης υψηλής ανεργίας στην Ελλάδα είναι αυτές οι 2 ομάδες. Οι άνδρες 25 χρόνων και άνω χαίρουν χαμηλών ποσοστών ανεργίας ίσως λόγω του ότι αρχηγός μιας οικογένειας είναι εκείνος και κατά κάποιο τρόπο πρέπει να προστατευτεί. Όμως, για ποιό λόγο αυτές οι 2 ομάδες ήταν αποκλεισμένες από την αγορά εργασίας;

Με την είσοδο στην Ευρωπαϊκή Ένωση σταδιακά η ποιότητα των ελληνικών πανεπιστημίων άρχισε να γίνεται καλύτερη αυξάνοντας τα ποσοστά των γυναικών που επιλέγουν να συνεχίσουν τις σπουδές τους αντί να εργαστούν ή να παντρευτούν. Επιπλέον, τα όρια συνταξιοδότησης των γυναικών στην Ελλάδα μέχρι την αρχή της κρίσης ήταν μικρότερα απ' ότι στην υπόλοιπη Ευρωζώνη, άρα γυναίκες μετά τα 60 τους αν δεν εργάζονται τότε επιλέγουν να βγουν εντελώς από την αγορά εργασίας μέσω της συνταξιοδότησης. Επιπρόσθετα, είναι γνωστό ότι ο θεσμός της οικογένειας είναι πιο ισχυρός στις νότιες χώρες, όπως η Ελλάδα, αναγκάζοντας πολλές γυναίκες να μένουν στο σπίτι για τη φροντίδα των παιδιών. Ένας άλλος παράγοντας είναι η υστέρηση που παρουσιάζει η πρωτοβάθμια εκπαίδευση έναντι των άλλων χωρών της Ευρωζώνης σχετικά με τη φύλαξη των μικρών μαθητών καθώς στην Ελλάδα η ηλικία εισόδου στη προσχολική εκπαίδευση είναι τα 4 χρόνια ενώ στο εξωτερικό τα 3, οι ώρες παρακολούθησης στο σχολείο είναι λιγότερες όπως επίσης και οι δαπάνες. Τέλος, η κακή ποιότητα του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και η έλλειψη ανταγωνισμού στην αγορά προϊόντος εμποδίζει τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε τομείς που ευνοούν την απασχόληση των γυναικών, όπως στο κλάδο των υπηρεσιών κοινωνικού χαρακτήρα.[41]

Χαρακτηριστικό των νέων είναι η συνεχής είσοδος και έξοδός τους από την αγορά εργασίας καθώς μια απογοήτευση από τη μη εξεύρεση εργασίας οδηγεί σε

[41] Αναλυτικότερα βλ. Νικολίτσα, 2006.

περαιτέρω συνέχιση των σπουδών τους. Στην Ελλάδα έχει παρατηρηθεί ότι υπάρχει σημαντική υστέρηση στην εργασιακή αποκατάσταση των νέων αποφοίτων σε σχέση με πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Το ποσοστό ανεργίας των νέων χαρακτηρίζεται από την αύξηση της ζήτησης για υπηρεσίες εκπαίδευσης κυρίως επειδή αναμένουν υψηλότερες απολαβές όσο περισσότερα είναι τα χρόνια παραμονής στην εκπαίδευση παρ' όλο που σε πολλές έρευνες έχει αποδειχτεί ότι οι εργοδότες είναι δυσαρεστημένοι με το επίπεδο εκπαίδευσης στην Ελλάδα διότι δεν εξοπλίζουν σωστά τους νεοεισερχόμενους με τα απαραίτητα προσόντα. Παράλληλα, στη χώρα μας λείπουν πρακτικές προγραμμάτων εναλλασσόμενης εκπαίδευσης-κατάρτισης μεταξύ σχολείου και επιχείρησης την ώρα που στο εξωτερικό τέτοιες πρακτικές είναι ευρέως διαδεδομένες. Έτσι, η ζήτηση για εργασία των νέων πτυχιούχων είναι μειωμένη ειδικότερα σε τομείς όπως είναι οι φυσικές και οι ανθρωπιστικές επιστήμες, καθώς είτε αυτοί οι τομείς θεωρούνται κορεσμένοι είτε οι νέοι θεωρούνται λιγότερο παραγωγικοί σε σχέση με το μισθό τους.[42] Επομένως, η ανεργία των νέων καθίσταται ένα πρόβλημα μετάβασης από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας.

Επίλογος

Στο παρών κείμενο έγινε μια προσπάθεια να παρουσιαστούν συνοπτικά οι σημαντικότερες θεωρίες πάνω στο φαινόμενο της ανεργίας από τις επαναστατικές ιδέες του Μαρξ ως τη Μονεταριστική αντίληψη του Μίλτον Φρίντμαν και τη Θεωρία των Εντός και Εκτός Απασχόλησης των Λίντμπεκ και Σνόουερ. Παράλληλα εξετάστηκαν τα αίτια που η Ελλάδα σήμερα αντιμετωπίζει μια παρατεταμένη ύφεση, για ποιο λόγο εμφανίστηκε η κρίση και ποια ήταν η αφορμή για το ξέσπασμά της. Φαίνεται πως τη δεκαετία του '90 υπήρχε ένας εθνικός στόχος που καθοδηγούσε τη μακροοικονομική πορεία και αυτός ήταν η είσοδος στο κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα. Μέχρι τότε τα κρατικά ελλείμματα ήταν διαχειρίσιμα, ο πληθωρισμός είχε τιθασευτεί και το δημόσιο χρέος εμφάνιζε πτωτική τάση. Ωστόσο, από το 2001 και μετά η οικονομία αφέθηκε στην τύχη της καθώς οι φόροι σταμάτησαν να μαζεύονται, οι δαπάνες του κράτους εκτοξεύτηκαν και ο δανεισμός ήταν η εύκολη λύση διογκώνοντας το δημόσιο χρέος. Έτσι, η ταχύρυθμη ανάπτυξη στην Ελλάδα, λόγω των αυξημένων δαπανών, και γενικότερα στην ευρωζώνη έφεραν αύξηση στην εγχώρια ζήτηση πράγμα που οδήγησε στη σταδιακή μείωση του ποσοστού ανεργίας.

[42] Αναλυτικότερα βλ. Νικολίτσα, 2007 & Μητράκος, Τσακλόγλου & Χολέζας, 2010.

Όμως, παρ' όλο που η συνολική ζήτηση ευνοούσε την αποκλιμάκωση της ανεργίας περαιτέρω, εκείνη παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα κυρίως λόγω των νέων και των γυναικών. Οι 2 αυτές ομάδες αντιμετώπιζαν διψήφια ποσοστά ανεργίας σε αντίθεση με την υπόλοιπη ευρωζώνη λόγω κοινωνικών παραγόντων, όπως η οικογένεια, και θεσμικών παραγόντων, όπως είναι κάποιες αποτυχημένες πολιτικές απασχόλησης και η μη σύνδεση μεταξύ αγοράς εργασίας και εκπαίδευσης.

Έτσι, με το ξέσπασμα της κρίσης όλες οι κατηγορίες του εργατικού δυναμικού χτυπήθηκαν, ακόμα και οι άνδρες άνω των 25 ετών που παραδοσιακά κατά κάποιο τρόπο προστατεύονταν έχοντας χαμηλά ποσοστά ανεργίας. Οι σημερινές συνθήκες στην αγορά εργασίας αντανακλούν τη πτώση στην εγχώρια ζήτηση λόγω αφενός των σημαντικών περικοπών στις αποδοχές των μισθωτών και των συνταξιούχων και στην αύξηση όλων των φόρων ως απόρροια της εφαρμογής των 2 Μνημονίων μέχρι τώρα και αφετέρου των χαμηλών προσδοκιών για τη πορεία της χώρας μέσα στο ευρώ στερώντας τη χώρα από τις απαραίτητες επενδύσεις. Επομένως, γίνεται κατανοητό ότι μέσω της συνολικής εγχώριας ζήτησης πρέπει να αναζητηθεί το κλειδί για την έξοδο από το φαύλο κύκλο της ύφεσης με μειώσεις φόρων και αυξήσεις μισθών ώστε να ανασάνει η οικονομία με ρευστό χρήμα και να αρχίσουν οι επιχειρήσεις να προσλαμβάνουν άνεργο εργατικό δυναμικό.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Δεδουσόπουλος Α., 2000, *Η Κρίση της Αγοράς Εργασίας, Τόμος 1ος: Θεωρίες της Ανεργίας*, Εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα.
- Δρακόπουλος Σ. & Καραγιάννης Α., 2003, *Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης, Μια Κριτική*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Μητράκος Θ. & Νικολίτσα Δ., 2006, ‘‘Η Διάρκεια της Ανεργίας στην Ελλάδα: Εξελίξεις και Χαρακτηριστικά’’, Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, Τεύχος 27, σελ. 7-46.
- Μητράκος Θ., Τσακλόγλου Π. & Χολέζας Ι., 2010, ‘‘Προσδιοριστικοί Παράγοντες της Πιθανότητας Ανεργίας των Νέων στην Ελλάδα, Με Έμφαση στους Αποφοίτους Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, Τεύχος 33, σελ. 23-68.
- Νικολίτσα Δ., 2006, ‘‘Η Συμμετοχή των Γυναικών στην Ελληνική Αγορά Εργασίας: Εξελίξεις και Προσδιοριστικοί Παράγοντες’’, Τράπεζα της Ελλάδος, *Οικονομικό Δελτίο*, Τεύχος 26, σελ. 7-39.
- ———, 2007, ‘‘Η Συμμετοχή των Νέων στην Ελληνική Αγορά Εργασίας: Εξελίξεις και Προσκόμματα’’, Τράπεζα της Ελλάδος, Οικονομικό Δελτίο, Τεύχος 29, σελ. 41-102.
- Τράπεζα της Ελλάδος, 2010, *Νομισματική Πολιτική – Ενδιάμεση Έκθεση*, Οκτώβριος.
- Τράπεζα της Ελλάδος, 2012, *Νομισματική Πολιτική - Ενδιάμεση Έκθεση*, Νοέμβριος.
- Burda M. & Wyplosz C., 2008, *Ευρωπαϊκή Μακροοικονομική*, μτφρ. Ανδριάννα Σακκά, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.
- De Grauwe P., 2006, *Τα Οικονομικά της Νομισματικής Ένωσης*, μτφρ Γιώργος Νέζης, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα.
- Keynes J. M., 1936, *Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος*, μτφρ. Θανάσης Αθανασίου, Ειδική Έκδοση για την Εφημερίδα Το Βήμα, Αθήνα 2010.

- Marx K. & Engels F., 1848, *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος,* μτφρ. Κώστας Κουτσουρέλης, Ειδική Έκδοση για την Εφημερίδα το Βήμα, Αθήνα 2010.
- Nugent N., 2009, *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Ιστορία, Θεσμοί και Πολιτικές*, μτφρ. Μαρία Μενδρινού, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα.
- Samuelson p. & Nordhaus W., 2000, *Οικονομική, Τόμος Β΄*, μτφρ Νικηφόρος Σταματάκης, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Berlin I., 1939, *Karl Marx: His Life and Environment*, Publisher: Oxford University Press, New York, 2002 4th Edition.
- Friedman M., 1968, The Role of Monetary Policy, *American Economic Review*, Vol. 58, No. 1, pp. 1-17.
- ————, 1976, Nobel Memorial Lecture.
- Gibson H. D., Hall S. G. & Tavlas G. S., 2011, The Greek Financial Crisis: Growing Imbalances and Sovereign Spreads, *Bank of Greece*, Working Paper No 124.
- Gordon R. J., 1996, The Time-Varying NAIRU and its Implications for Economic Policy, *National Bureau of Economic Research*, Working Paper No 5735.
- Gorton G. B., 2008, The Subprime Panic, *National Bureau of Economic Research*, Working Paper No 14398.
- Hennings K. & Samuels W. J., 1990, *Neoclassical Economic Theory, From 1870 to 1930*, Publisher: Kluwer Acadamic, Boston.
- Karantinos D., 2012, The Impact of the Crisis on the Greek Labour Market, *European Employment Observatory*, Ad Hoc Paper.
- Katsanevas T. & Livanos I., 2006, Unemployment in Greece: Trends and Main Causes, *University of Piraeus*, Volume of Essays in Honour of Professor Panayiotopoulos, Working Paper.
- Kountentakis F., 2012, Unemployment Dynamics in the Greek Crisis, *University of Crete*, Working Paper.

- Kouretas G. P. & Vlamis P., 2010, The Greek Crisis: Causes and Implications, *Panoeconomicus,* Vol. 4, pp. 391-404.
- Lindbeck A. & Snower D., 1984, Involuntary Unemployment as an Insider-Outsider Dilemma, *Institute for International Economic Studies*, Seminar Paper No 282.
- Lipsey R. G., 1960, The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1862-1957: A Further Analysis, *Economica,* Vol. 27, No 105, pp. 1-31.
- Marx K. & Engels F., 1867, *Capital, A Critique of Political Economy*, Volume I.
- Moutos T. & Tsitsikas C., 2010, Whither Public Interest: The Case of Greece's Public Finances, *CESifo*, Working Paper No. 3098.
- Phillips A. W., 1958, The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957, *Economica,* Vol. 26, pp 283-299.
- Pigou A. C., 1913, *Unemployment*, Publisher: William and Norgate, London.
- ————, 1933, *The Theory of Unemployment*, Publisher: Macmillan & Co., London.
- Samuelson P. & Solow R., 1960, Problem of Achieving and Maintaining a Stable Price Level, Analytical Aspects of Anti-inflation Policy, *American Economic Review*, Vol. 50, No 2, pp. 177-194.
- Tipton F. B. & Aldrich R., 1987, *An Economic and Social History of Europe, 1890-1939*, Publisher: The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home